MATICE ČESKÁ,
SEKCE SPOLEČNOSTI NÁRODNÍHO MUZEA

MATIČNÍ LISTY

Matiční listy 2015 jsme připravili, stejně jako v loňském roce, jako číslo monotematické. Jejich obsahem jsou studie i obrazová dokumentace, vztahující se k jedné z našich významných letošních aktivit. Matice česká totiž letos spolupracovala s Obecním úřadem v Hudlicích na přípravě informačních panelů a budoucí rozsáhlejší expozice, aby připomněla památku Josefa Jungmanna v jeho rodišti.

Samozřejmou součástí Matičních listů je také přetištění dalších informačních panelů, které Matice česká v letošním roce připravila a předala veřejnosti, zpráva o činnosti i obrazová dokumentace z některých našich dalších letošních událostí.

Informační panely před rodným domkem Josefa Jungmanna v Hudlicích, připravené na začátku roku 2015 výborem Matice české. Foto: Lenka Dejdarová

Josef Jungmann s křížem rytíře Leopoldova řádu, jímž ho vyznamenal, jako prvního Čecha vůbec, císař v roce 1839 za vydání *Slovníku česko-německého*. Ocelorytina W. C. Wrankmora z roku 1847, reprodukující tušovou kresbu F. Taddeo Mayera z roku 1845. Mayerova kresba byla druhým a současně posledním portrétem, kterému seděl Jungmann modelem. (Národní muzeum)

Josef Jungmann

(*16. července 1773 v Hudlicích – †14. listopadu 1847 v Praze)

Stojíte před domkem, kde se narodil v rodině ševce a kostelníka Josef Jungmann, český vlastenec a spisovatel, který svým dílem přispěl k jazykovému vymezení českého národního programu v 19. století. I jeho zásluhou se tak čeština v 19. a 20. století rozšířila do všech oblastí života v českých zemích.

Josef Jungmann nejdříve v letech 1784–1788 navštěvoval piaristické gymnázium v Berouně a pak v Praze, od roku 1792 studoval na pražské univerzitě filozofii a práva, která však nedokončil. V letech 1799–1815 byl středoškolským profesorem na gymnáziu v Litoměřicích, kde také bezplatně vyučoval češtinu. V letech 1815–1845 byl profesorem a později ředitelem gymnázia na Starém Městě v Praze. Působil mimo jiné i jako děkan pražské filozofické fakulty a rektor Karlo-Ferdinandovy univerzity.

Josef Jungmann se snažil publicisticky a především překládáním dokázat literární a kulturní kvality českého jazyka. Významné jsou jeho překlady Miltonova *Ztraceného ráje* a Chateaubriandova románu *Atala aneb Láska dvou divochů na poušti*. Vedle němčiny ovládal latinu, řečtinu, francouzštinu, italštinu, španělštinu, angličtinu, ruštinu a polštinu. V překladech a dalších pracích uvedl či vrátil do češtiny slova: vzduch, květen, půvab, obřad, pleť, ohromný, dráha, pospolitost, okolnost, poklid, návrat, příroda či látka. Za tyto snahy se někdy setkal s posměchem svých současníků.

Později, jako vlivný představitel vlasteneckého života, své dílo doplnil pracemi pedagogickými a vědeckými (*Slovesnost*, *Historie literatury české*), zejména svým vrcholným počinem, *Slovníkem česko-německým* (1835–1839), který přibližně 120 000 hesly dokládal bohatství slovní zásoby češtiny ve srovnání s němčinou.

Zemřel na tuberkulózu, jeho pohřeb na Olšanských hřbitovech v Praze se stal velkou národní manifestací. Jungmannovo jazykovědné, literární a vědecké úsilí podporovali svým dílem i jeho spolupracovníci a žáci; jeho vliv se promítá i v tvorbě Václava Hanky, Pavla Josefa Šafaříka a Františka Palackého. Josefu Jungmannovi se už v průběhu života dostalo četných poct v Čechách i ve světě.

Svou skromností známý Josef Jungmann se dal poprvé v životě portrétovat až ve věku šedesáti let. Podobizna, kterou namaloval v roce 1833 Antonín Machek (nyní ve sbírce Národního muzea), byla roku 1835 reprodukována ocelorytinou Jiřího Döblera, použitou pro výzdobu I. dílu Jungmannova *Slovníku česko-německého*.

Johanna Jungmannová, roz. Světecká z Černčic, s níž se Josef Jungmann oženil 8. listopadu 1800 v Litoměřicích. Olejomalba na plátně od Amalie von Peter z roku 1839. (soukromý majetek)

Pohár zhotovený harrachovskými sklárnami v Novém Světě z podnětu jilemnických vlastenců v roce 1837 jako vyjádření díků Jungmannovi za sepsání *Slovníku česko-německého*. Tento první, technologicky nezdařený exemplář (dnes v Národním muzeu), byl nahrazen dokonalejším výrobkem, který pak byl Jungmannovi předán (ten je v soukromém majetku).

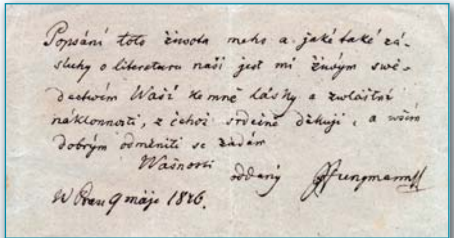

Popsání toto života mého a jaké také zá-
sluhy o literaturu naši jest mi žádným své-
dectvím Waší ke mně lásky a zwláštní
náklonnosti, z čehož srdečně děkuji, a wším
dobrým odměniti se žádám.
Wašnosti oddaný JJungmann
W Praze 9 máje 1846.

Dopis Josefa Jungmanna Karlu Havlíčkovi Borovskému z 9. května 1846. (Památník národního písemnictví)

Slovník česko-německý, vydaný v pěti dílech v letech 1835–1839, má celkem 5696 stran. Exemplář z vlastnictví F. Palackého. (Národní muzeum)

ROP STŘEDNÍ ČECHY

INVESTICE DO VAŠÍ BUDOUCNOSTI
SPOLUFINANCOVÁNO EVROPSKOU UNIÍ Z EVROPSKÉHO FONDU PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ

MATICE ČESKÁ

Rodný domek Josefa Jungmanna v Hudlicích

Domek čp. 43, v němž se narodil Josef Jungmann, byl postaven někdy po roce 1730 jako běžná roubená chalupa, pro Berounsko té doby typická. Byla součástí hospodářského dvora, kde vedle chlévů navazujících na dům stála průjezdní stodola a malý špejchárek. Chalupa byla postavena na tzv. zadním gruntu, za jiným stavením, později zbořeným. Přístup k ní byl proto dříve možný pouze z pole.

Stavení se stalo obydlím rodiny Jungmannových už v roce 1737, kdy ho koupil Matěj Jungmann, dědeček Josefa Jungmanna. Jeho syn Tomáš tu s manželkou Kateřinou přivedli postupně na svět deset dětí. Rodnou chalupu posléze zdědila jejich dcera Josefa, provdaná Jirkovská. V roce 1823 ji prodala Janu a Marii Ondráčkovým.

Během dlouhé doby své existence prošel domek několika přestavbami. Byl k němu přistavěn výměnek pro staré rodiče s přilehlou komorou, který měl vlastní střechu. Někdy po roce 1867 z praktických důvodů nahradil tehdejší majitel usedlosti Václav Ondráček štíty dvou sousedních staveb jedinou střechou.

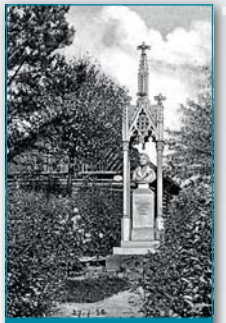

Litinový pomník Josefa Jungmanna před jeho rodným domkem v Hudlicích vznikl k stému výročí jeho narození v roce 1873. Byl odlit podle návrhu Bedřicha Kocha ve fürstenberské huti v nedalekém Novém Jáchymově. (pohlednice ze soukromé sbírky)

Rodný domek předního představitele národního obrození se brzy po Jungmannově smrti (†1847) stal uctívanou památkou. Již 15. července 1860 byla na něm slavnostně umístěna pamětní destička. Při této příležitosti byli vlastenci vyzváni k národní sbírce, jež by umožnila jeho zakoupení. Po třinácti letech, 20. července 1873, byl před objektem slavnostně odhalen litinový pomník s Jungmannovou bustou. Myšlenka na vykoupení domku ze soukromého vlastnictví ožila znovu v listopadu 1897 při padesátém výročí úmrtí Josefa Jungmanna. Uskutečněna byla již 1. března 1898 zásluhou Vinohradské záložny, která stavení koupila od manželů Františka a Anny Ondráčkových za 2000 zlatých.

Vinohradská záložna přistoupila i k zásadní úpravě zchátralého objektu. Inspirací k ní byly motivy z tzv. České chalupy, vystavené v roce 1891 na Všeobecné zemské jubilejní výstavě v Praze. Při přestavbě došlo bohužel i ke zboření sousedních hospodářských budov.

Dnes je domek v majetku obce Hudlice a v sezoně je přístupný veřejnosti. Každoročně je zde v červenci pořádána slavnost Jungmannovy Hudlice u příležitosti spisovatelova narození.

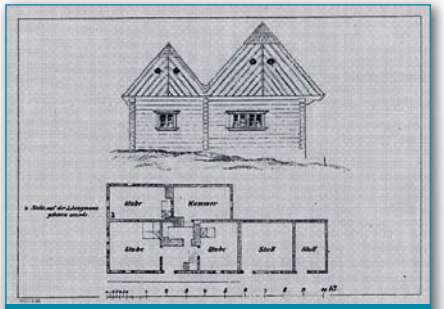

Situační plánek rodného domku Josefa Jungmanna od Pavla Aloise Klara, otištěný v roce 1852 v almanachu *Libussa*. Písmeno **a** v rohu místnosti (bývalý výměnek) mylně označuje údajné místo narození Josefa Jungmanna. (Národní muzeum)

Podoba rodné chalupy tři roky po Jungmannově smrti. Anonymní barevná litografie, užitá jako ilustrace v almanachu *Libussa* v roce 1852. (Národní muzeum)

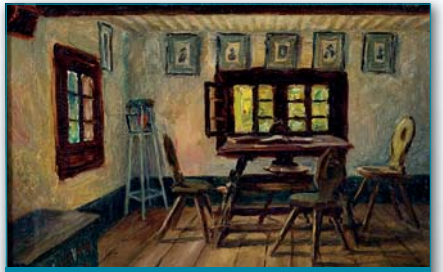

Poválečná rekonstrukce vybavení Jungmannovy rodné světničky na olejomalbě Josefa Vladimíra Kačírka z roku 1950. (Národní muzeum)

Podoba Jungmannova rodného domku před romantickou přestavbou do současné podoby, kterou provedla Vinohradská záložna po roce 1898. (Národní muzeum)

ROP STŘEDNÍ ČECHY
INVESTICE DO VAŠÍ BUDOUCNOSTI
SPOLUFINANCOVÁNO EVROPSKOU UNIÍ Z EVROPSKÉHO FONDU PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ

Sourozenci a potomci Josefa Jungmanna

Anna Lauermannová, rozená Mikschová (1852–1932). Jako spisovatelka užívala mužského pseudonymu Felix Téver. V roce 1877 se provdala za Josefa Lauermanna (1844–1907), vnuka Josefa Jungmanna, se kterým měla v roce 1880 dceru Olgu. Fotografie pravděpodobně před rokem 1888. (Památník národního písemnictví)

Spisovatelka Olga Votočková, rozená Lauermannová (1880–1964), pravnučka Josefa Jungmanna. (Památník národního písemnictví)

Nejstarší známé předky Josefa Jungmanna je možné na Křivoklátsku doložit už v první polovině 17. století. Jeho rodiče, Kateřina a Tomáš Jungmannovi, měli celkem deset dětí. Z nich se dospělosti dožilo pouze pět, čtyři synové a jedna dcera. Vedle Josefa dosáhli vynikajícího vzdělání a mimořádných úspěchů ve svých povoláních i jeho bratři Antonín a Jan. Oba mu dokázali účinně pomáhat i při sepisování jeho monumentálního *Slovníku česko-německého*.

Antonín Jungmann (19. května 1775 – 10. dubna 1854) byl v letech 1811–1850 profesorem porodnictví na pražské univerzitě. Patřil mezi zakladatele věhlasné pražské porodnické školy a byl spolutvůrcem české lékařské terminologie. Velmi používané a užitečné byly jeho odborné knihy pojednávající o práci porodních asistentek – *Úvod k babení* (1804) a *Umění babické* (1814). Jedná se o první porodnické příručky v českém jazyce. Věnoval se i zvěrolékařství, napsal pro venkovské hospodáře praktické příručky *Navedení o koních* (1818) a *O sedmeru dobytka domácího, jeho chování a nemocech* (1826). Odbornými články přispíval do vědeckého časopisu Krok. Důležitá je i jeho překladatelská činnost, českému čtenáři zpřístupnil mimo jiné tehdy velmi oblíbeného Domácího lékaře od H. F. Paulitzkého. Jako historiograf pražské lékařské fakulty sepsal její dějiny. Patřil v našem prostředí k prvním, kdo se naučili sanskrt, a napsal o něm několik pojednání. Za své zásluhy dostal od císaře roku 1849 kříž rytíře Leopoldova řádu a následujícího roku byl povýšen do rytířského stavu. Se svým bratrem Josefem se dokonce v roce 1839 vystřídal ve funkci rektora pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity. Bylo to poprvé a (zatím) naposled, kdy tuto funkci přebíral bratr od bratra. Při předávání prestižní funkce celebroval slavnostní mši v pražském Týnském chrámu jejich třetí bratr Jan.

Jan Jungmann (23. května 1778 – 24. prosince 1842) naplnil to, co si rodiče původně přáli od Josefa, byl vysvěcen na kněze a stal se členem Rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou. Byl také literárně činný, napsal oslavnou publikaci *Ohlas lásky osadníků unhošťských ke dvojí cti hodnému, vysoce učenému a důstojnému pánu Jozefu Hynkovi Paulimu* (1820). Působil v Praze, Tursku a především v Unhošti, kde v letech 1807 až 1822 kaplanoval a kde se stal roku 1840 farářem. V Unhošti také zemřel a byl zde pochován.

Josef Jungmann měl za ženu Johannu, rozenou Světeckou z Černčic, kterou poznal v Litoměřicích. Narodilo se jim šest dětí, dva chlapci ale zemřeli krátce po narození. Díky bohatému věnu, jež Johanka do manželství přinesla, si Jungmannovi mohli koupit v Praze dům. Výnos z nájemného přispěl po letech k vydání *Slovníku*. V době, kdy Jungmann práce na svém životním díle dokončoval, mu zemřel jediný syn, dosud svobodný Josef Josefovič (1801–1833), profesí soudcovský čekatel, nadějný překladatel a horlivý vlastenec. Josefa Jungmanna přežily pouze dcery Anna, provdaná za archiváře u zemského soudu Antonína Musila, a Kateřina, provdaná za Antonína Lauermanna a po ovdovění za profesora Dimitrije Petroviće. Jejich potomci dosud žijí mezi námi.

Portrét Antonína Jungmanna, bratra Josefa Jungmanna. Olejomalba Antonína Machka z roku 1841, doplněná po roce 1849 o Leopoldův řád a v roce 1861 o text v pravém dolním rohu (Gynekologicko-porodnická klinika 1. LF UK)

Kateřina Petrovičová, rozená Jungmannová (1811–1889), dcera Josefa Jungmanna, doma nazývaná Katynkou. S prvním mužem, Josefem Lauermannem měla syna Josefa. Fotografie z roku 1862. (Památník národního písemnictví)

Anna Musilová (1808–1892), dcera Josefa Jungmanna, nazývaná doma Nanenkou. S Antonínem Musilem měla pět dětí, tři dcery a dva syny.

ROP STŘEDNÍ ČECHY
INVESTICE DO VAŠÍ BUDOUCNOSTI
SPOLUFINANCOVÁNO EVROPSKOU UNIÍ Z EVROPSKÉHO FONDU PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ

SBORNÍK NÁRODNÍHO MUZEA V PRAZE
Řada C – Literární historie • sv. 60 • 2015 • č. 3–4 • s. 67–74

ACTA MUSEI NATIONALIS PRAGAE
Series C – Historia Litterarum • vol. 60 • 2015 • no. 3–4 • pp. 67–74

PORTRÉT JOSEFA JUNGMANNA OD ANTONÍNA MACHKA

Lubomír Sršeň

Josef Jungmann's Portrait by Antonín Machek

Abstract: In 2012, the National Museum acquired a portrait of Josef Jungmann (1773–1847), who as a linguist contributed to the rescue of the Czech language. Jungmann is counted among the leading creators of the Czech National Revival as he devoted his lifetime work to the Czech language at the time of the progressive Germanization of the Czech Lands. The portrait is the only authentic painted portrait created during Jungmann's life by Antonín Machek (1755–1844) in 1833. At the time of Biedermeier, the painter was the most popular Czech portraitist. This portrait served then as a recognized pattern in the development of the absolute majority of other Jungmann's portraits, many decades of which various artists created to these days. At least several major among them is mentioned in the article. This Machek's oil is therefore valuable both from the artistic and above all cultural and historical reasons. 180 years after its origin, the picture was purchased for the state collections from private property of the two representatives of the sixth generation of direct descendants of Josef Jungmann. The portrait became a valuable part of a large collection of portraits administered by the Department of the old Czech history in the National Museum, where it is registered under the number H2-197 967.

Keywords: portrait painting – Josef Jungmann (1773–1847) – Czech National Revival – Antonín Machek (1775–1844) – Karel Javůrek (1815–1909) – Leopold Jaroslav Schmidt (1823–1902) – National Museum Prague

Charakteristika a historie Jungmannovy podobizny od Antonína Machka

V prosinci 2012 se Národnímu muzeu podařila výjimečně cenná akvizice, jaká se vyskytne jednou za řadu desetiletí. Pro ikonografickou sbírku oddělení starších českých dějin byla ze soukromého vlastnictví zakoupena podobizna Josefa Jungmanna, namalovaná v Praze roku 1833 Antonínem Machkem. Byl to přírůstek, který svým charakterem ideálně zapadá do akvizičního programu tohoto oddělení. Dotaci na jeho zakoupení proto poskytlo Ministerstvo kultury téměř automaticky a bez delšího váhání. Portrét, malovaný olejem na plátně o rozměrech 77,5 × 62 cm, s původním zlaceným rámem 86 × 70,5 cm, byl zapsán do sbírek dne 20. prosince 2012 a je evidován pod inventárním číslem H2-197 967.

V čem spočívá hodnota a ojedinělost tohoto přírůstku? Důvodů je možno uvést hned několik. Především jde o podobizny všeobecně známou, díky níž má již několikátá generace české populace v paměti zakotvenou představu, jak náš nejvýznamnější a zasloužilý křisitel mateřského jazyka vypadal. Je příznačné, že se tento neokázalý a skromný „dělník vědy" dal přemluvit k prvnímu portrétování v životě až v době, kdy mu bylo šedesát let (* 16. července 1773 v Hudlicích na Berounsku, † 14. listopadu 1847 v Praze). Důvody k portrétování byly zcela pragmatické. Bylo třeba zhotovit podobiznu, jejíž grafická reprodukce by posloužila jako frontispis prvního svazku Jungmannova životního opusu, *Slovníku česko-německého*. Podobizna měla přispět ke zvýšení atraktivity, a tím i k většímu odbytu pětisvazkového díla, jež nakonec dosáhlo úctyhodného rozsahu 5696 stran a vycházelo po sešitech od září 1834 do října 1839. Oslavné, ale hlavně propagační vyobrazení autora slovníku mělo tedy napomoci alespoň k částečnému návratu nákladů na vydání, jež obětavě hradili manželé Jungmannovi z pronájmů svého pražského domu. S hrdostí můžeme připomenout, že na tisk slovníku přispívala i Matice česká, skrytá pod údajem na titulním listě, uvádějícím, že slovník vyšel s *„pomocj českého museum"*.[1]

Josefu Jungmannovi se do sezení modelem nechtělo. Svému příteli a spolupracovníku, knězi a filozofu Antonínu Markovi napsal 20. března 1832 do Libuně: *„Někteří zdejší pp. vlastenci mně domlouvají, abych se dal malovati – tak velice nadsazují cenu Slovníka mého, že i obrazu spisovatelova u něho žádají. Běda mně, jestli se zmýlí v očekávání, jakož se v pravdě toho bojím, věda nejlépe, co chybí; a z druhé strany má-li býti portrait při něm toho, kdo v něm pracoval, musil bych tam celou galerii portraitů umístiti, tolik pomocníků jsem měl a mám, zvláště pak Váš obraz by mému po boku státi musil. – Nevím tedy, mám-li dáti se přemluviti k tomu marnému postupu. Učiním-li, již se napřed stydím za tu slabost, ku které mne nevděk nutí."*[2] Marek mu na to odpověděl obratem,

[1] Matice česká ovšem musela v té době oficiálně vystupovat pod názvem „Základ peněžný, Pokladnice českého Museum k vydávání knih českých". Blíže viz SKLENÁŘ 2007, s. 32–33.

[2] Nevděkem Jungmann nepochybně mínil při své přehnané sebekritičnosti nedostatek své vděčnosti vůči spolupracovníkům. Viz EMLER 1883.

Josef Jungmann (16. 7. 1773, Hudlice – 14. 11. 1847, Praha), maloval Antonín Machek (1775–1844), Praha, 1833, olej na plátně, vnitřní rám 77,5 × 62 cm, vnější rám 86 × 70,5 cm. Národní muzeum, H2-197 967. Restaurovala v r. 2015 Olga Trmalová, ak. mal. Foto: Alžběta Kumstátová a Olga Tlapáková

9. dubna 1832: *„Řeknu jenom toliko: Jste otec náš – učiňte radost vděčným synům – ať se těší i Vaším obrazem!“*[3]

Náš „baťuška“ – jak mu jeho blízcí s úctou přezdívali – měl nejbližšího malíře portrétů doslova na dosah. V Široké ulici (dnešní Jungmannově), asi třicet kroků od domu U Tří hroznů (čp. 749-II), který manželům Jungmannovým patřil,

[3] EMLER 1888.

bydlel v té době v nájmu v čp. 32-II Antonín Machek (1775–1844), nejvyhledávanější portrétista tehdejší Prahy.[4] Přesto Jungmann požádal tohoto souseda o zhotovení podobizny až po několikaměsíčním odkladu. Chtěl nejprve dokončit rukopis Slovníku, takže vysedával nad úmornou každodenní prací od rána do večera a nechtěl být ničím rozptylován. Navíc ho v roce 1832 asi o tři měsíce zdržela vleklá nemoc, kvůli níž musel ulehnout.[5] K portrétování došlo tedy až v průběhu roku 1833, jak potvrzuje i malířův záznam na rubu plátna *„Anton: Machek pinxit / anno 1833"*.[6] Ani v roce, kdy portrét konečně vznikal, nebyl Jungmann zcela zdráv. Na počátku roku prodělal chřipku a znovu ho nemoc upoutala na

Kresebná kopie signatury na rubu velkého Machkova olejového portrétu Josefa Jungmanna, přepsané na podlepené plátno restaurátorem V. V. Hlavou v r. 1955. Kresba Lubomír Sršeň

lůžko na celé tři týdny v září 1833. Průběžně stonali během roku i ostatní členové jeho rodiny a vzápětí po dokončení rukopisu Slovníku zemřel Jungmannovi na Štědrý den 1833 jeho nadaný syn Josef Josefovič.[7] Není proto jisté, zda vůbec podmínky v Jungmannově domácnosti dovolovaly, aby malíř docházel portrétovat Jungmanna do jeho domu, jak by bylo za normálních okolností běžné. Portrétování pravděpodobně probíhalo spíše v Machkově bytě, kde měl malíř zřejmě i ateliér.

Malíř, známý svou družností a schopností empatie, jistě brzy pochopil, že před jeho malířským stojanem sedí typický intelektuál, uzavřený, tichý a na pohled nenápadný introvert, který se však dokáže i za nepříznivých okolností zarputile soustředit na svou práci a s pevným odhodláním jde za svým cílem. Proto pojal i jeho podobiznu záměrně tak, aby byla výtvarnou paralelou jeho osobnosti. Vidíme před sebou velmi standardní portrét, zachycující stárnoucího štíhlého muže s vyholenou tváří, orlím nosem a šedomodrýma očima, stále ještě bohatými, i když prošedivělými delšími vlasy, oděného do hnědého fraku s odsazenými, převýšenými a nabíranými rukávy, jaké se šily v době kolem roku 1830. V pravé ruce drží zavřenou, blíže nespecifikovanou knížku – standardní a obecně srozumitelný atribut vzdělance. Pozadí je neutrální, šedé, napravo za hlavou oživené typicky machkovským světlejším pruhem šikmo dopadajícího světla. Podobizna působí na první pohled tradičně, skromně a všedně, ale při pozornějším vnímání zjišťujeme, že je nabita silnou vnitřní

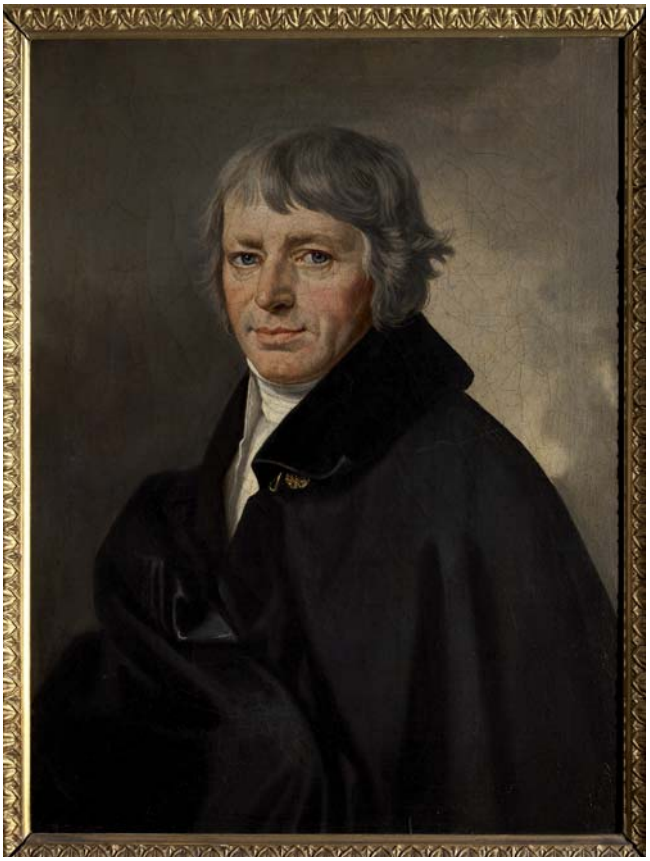

Josef Jungmann, maloval Antonín Machek (1775–1844) jako romanticky laděnou variantní autorskou repliku vlastní velké olejomalby, Praha, patrně 1833 či po tomto roce, olej na plátně, vnitřní rám 36,5 × 27,5 cm, vnější rám 55,5 × 46,5 cm. Národní galerie v Praze, O 2882. Foto © 2014 Národní galerie v Praze

energií, jež z osobnosti portrétovaného vyzařuje. Přestože Jungmann při portrétování jistě pohodlně seděl, malíř pojal jeho polopostavu tak, jako by stál. Pasivní pozice přemýšlejícího učence tak byla nahrazena pevným postojem cílevědomého vědce.

Jungmannovi toto pojetí jeho podobizny zřejmě vyhovovalo. S Machkovým uměním byl určitě spokojen, neboť po několika letech malíře doporučil příteli Antonínu Markovi a pak zřejmě i svému bratru Antonínovi. Při zhotovení malovaného portrétu Markova v roce 1840 a pořízení jeho litografických reprodukcí počátkem roku 1841 vykonával Jungmann úlohu zprostředkovatele. Když zarámovaný obraz, pečlivě zabalený i s padesáti grafickými listy zhotovenými v Machkově závodě litografem Františkem Šírem posílal 18. května 1841 příteli Markovi do Libuně, poznamenal stručně v dopise, že se mu velký obraz i jeho malé reprodukce líbí.[8] Je tedy pravděpodobné, že i při tehdejším hledání

[4] SCHEMATISMUS 1833, s. 559. Srv. též přihlašovací arch Ant. Machka v pražské konskripci (Národní archiv, Policejní ředitelství I, konskripce, karton 363, obraz 28).

[5] VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ 1956, s. 214, 319.

[6] Po rentoaláži z roku 1955 okopíroval restaurátor V. V. Hlava signaturu s datací na rub nového plátna a pod nápis připojil poznámku „*Faximile podpisu z původního plátna. Restaurováno 1955.*"

[7] VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ 1956, s. 319; STRETTIOVÁ 1940, s. 28.

[8] Jungmannův dopis Ant. Markovi z Prahy do Libuně z 18. května 1841 je uložen v pozůstalosti Antonína Marka v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Portrét Ant. Marka od Ant. Machka se nachází v Muzeu Českého ráje v Turnově (i. č. U 1344, olej, pl., 78 × 62 cm, nesignováno). Jeho litografickou reprodukci publikoval NOVÁK 1962, s. 185, čís. kat. 288, obr. 255.

vhodného malíře pro zhotovení podobizny mladšího bratra sehrál Josef Jungmann roli přímluvce. Portrét Antonína Jungmanna (1775–1854), našeho předního porodníka, profesora a rektora pražské univerzity, byl roku 1841 skutečně vytvořen Antonínem Machkem.[9]

Autorská replika

Velký Jungmannův portrét malovaný Antonínem Machkem má i svoji malou autorskou repliku, jež je zhruba poloviční rozměrů. Koncem roku 1949 ji koupila Národní galerie od paní Adolfiny Juránkové z Prahy.[10] Malba není signována a ani datována, ale o Machkově autorství nikdy nebyly pochyby. Ve prospěch tohoto připsání svědčí zejména fakt, že nejde o mechanickou, ale o variantní kopii. Malý obrázek má do detailu shodné vyobrazení hlavy, ale ve všem ostatním se liší. Zdá se, že se Machek pokusil vytvořit k větší olejomalbě, jež má konzervativní klasicistní rysy, variantu v romantickém duchu. Portrétovanému vědci vyměnil hnědý měšťanský frak za tmavomodrý, téměř černý plášť, který tajemně zahaluje pravici s knihou. Jakoby ji chtěl Jungmann instinktivně bránit před nepřízní okolí. Romantickým znakem je i pozadí tvořené tmavými bouřkovými mraky. Bezprostřednější emotivní naléhavost vyvolává i přiblížení portrétovaného k divákovi tím, že prostor kolem poprsí je redukovaný na minimum. Racionální učenec se tak proměnil na umělce, básníka. Zatímco velký, realisticky pojatý a standardně malířem označený portrét byl namalován nepochybně podle skutečnosti, čili podle pózujícího Josefa Jungmanna, jeho poloviční redukce byla touto hotovou malbou inspirována, a nebyla tedy portrétem autentickým, ale odvozeným. Zato však byla s větší volností a s patřičnou dávkou umělecké fantazie experimentálně a tvůrčím způsobem dotvořena. Malý portrét, jenž svými uměleckými ambicemi překonal dokumentární realismus své předlohy, vznikl tedy nepochybně druhotně – nejspíše hned vzápětí po velké podobizně, snad ještě během roku 1833.

Döblerova ocelorytina

V době, kdy měla vzniknout rytina pro frontispis Jungmannova Slovníku, bylo tedy pravděpodobně možné si za předlohu vybrat mezi dvěma variantami malované podobizny z Machkovy ruky. Je celkem pochopitelné, že byla zvolena první, klasicistní verze, hodící se k serióznímu lingvistickému dílu ryze odborného charakteru lépe než její romantická replika, která by slušela spíše básnické sbírce.

První díl Jungmannova Slovníku je sice označen rokem vydání 1835, ale jeho úvodní sešit byl vytištěn už v září 1834.[11] Oceloryt pro jeho frontispis musil být tedy hotov už před tímto termínem. Vytvořil jej pražský rytec Jiří Döbler (1788–1845), jenž okopíroval Machkův velký malovaný portrét prostřednictvím kresby zhotovené Josefem Vojtěchem Hellichem (1807–1880). Informují o tom ryté signatury *„Po Machkowi Hellich.“* (vlevo dole) a *„w oceli Döbler“* (vpravo dole). Není známo, že by se Hellichova zprostředkující kresba dochovala, snad zanikla záhy po použití. Ocelorytina byla opatřena na dolním okraji titulkem „JOSEF JUNGMANN / OD GEHO CTITELŮW.“ a byla rozšiřována

Josef Jungmann, ryl Jiří Döbler (1788–1845) podle velké olejomalby od Antonína Machka (1775–1844), prostřednictvím (nedochované) kresby Josefa Vojtěcha Hellicha (1807–1880), Praha, 1834, ocelorytina na papíře, celek 270 × 230 mm. Frontispis 1. dílu Jungmannova Slovníku česko-německého. Knihovna Národního muzea, sign. 67 b 9. Foto: Lubomír Sršeň

i v samostatně tištěných listech většího formátu.[12] Prostřednictvím této grafické reprodukce se stala podobizna Josefa Jungmanna zachycená štětcem Antonína Machka známou i vlastencům mimopražským, kteří neměli možnost se se slavným vědcem osobně setkat. Rozšířenou a obdivovanou ikonou se stala i díky tomu, že z Döblerovy ocelové desky, uložené tehdy v Muzeu, byly přičiněním jejího správce Václava Hanky pořízeny v letech 1851 a 1860 nové otisky

[9] Obraz (olej, plátno, sign., 77 × 57 cm) se nachází v sakristii býv. kaple Zemské porodnice v Praze a je majetkem gynekologicko-porodnické kliniky 1. Lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Publikoval NOVÁK 1962, s. 130, čís. kat. 399, obr. 184.

[10] Olejomalba na plátně 36,5 × 27,5 cm, zlacený rám 55,5 × 46,5 cm, Národní galerie v Praze, O 2882. Poslední soukromá majitelka portrétu, Adolfina Juránková (* 6. 5. 1891, Praha – † 9. 6. 1970, Praha) byla neprovdanou dcerou cís. rady Alexandra Juránka (1849–1913), ředitele Místodržitelské tiskárny v Karmelitské ulici na Malé Straně v Praze, a vnučkou Ignáce Juránka (1802–1869), pražského sládka a hostinského (údaje čerpány z konskripce pražských obyvatel v Národním archivu ČR a z nápisů na náhrobku rodiny Juránkových na Olšanských hřbitovech, IX., 12). Jak se malý Jungmannův portrét do vlastnictví Adolfiny Juránkové dostal, se nepodařilo zjistit.

[11] SAK 2007, s. 195.

[12] Samostatný list (celek 280 × 222 mm) je např. ve sbírce Národního muzea, inv. čís. H2-28 537.

malého a velkého foliového formátu. Ty mladší lze poznat podle pozměněné dedikace v titulu. Místo „OD GEHO CTITELŮW“ mají „OD SVÝCH CTITELŮV“.[13]

Machkův portrét Josefa Jungmanna se tak stal touto cestou populárním a všeobecně uznávaným prototypem, který sloužil jako vzor pro většinu mladších, odvozených portrétů, realizovaných v nejrozmanitějších technikách, od tužky až po bronz.[14]

Z velkého množství mladších podobizen inspirovaných Machkem, čítajících do dnešních dnů nejméně kolem stovky, připomeňme alespoň dvě, které jsou – každá svým způsobem – výjimečné a pozoruhodné.

Javůrkova obohacená kopie

Především jde o zdařilou a motivicky obohacenou kopii tohoto obrazu, namalovanou v roce 1873 Karlem Javůrkem (1815–1909) přímo pro sbírky Muzea Království českého (NM, inv. čís. H2-11 803). Tato olejomalba na plátně má rozměry 102 × 81 cm, je tedy na výšku téměř o 25 cm vyšší než Machkův originál. Její původní zlacený rám byl v roce 1895 v muzeu nahrazen nynějším dubovým rámem s dekorativním nástavcem a samostatnou vyřezávanou jmenovkou v rámci jednotného zarámování malého souboru nejcennějších portrétů významných českých osobností. Protože kopie nebyla Javůrkem signována, navíc řádnou evidenci sbírek Muzeum ještě nevedlo, a časem se dokonce zapomnělo na původ obrazu, svádělo to pozdější badatele k nejrůznějším spekulacím o autorství, době vzniku a provenienci tohoto portrétu. Pouhých osmnáct let po vzniku byla kopie, zapůjčená muzeem na Jubilejní výstavu 1891, prezentována bez označení svého tvůrce, pouze s udáním *„dle Machka“*.[15] V polovině 20. století byl obraz dokonce považován za originální dílo Machkovo,[16] což až v roce 1962 s jistotou vyvrátil ve své machkovské monografii Luděk Novák. Současně však mylně připsal malbu Hellichovi, neboť ji považoval za onen mezistupeň, na který se odvolává signatura Döblerovy ocelorytiny *(„Po Machkowi Hellich.“)*.[17] Domněnku o Hellichově autorství s důvěrou převzal i autor soupisu Jungmannových podobizen z r. 1974 Pavel Klaban.[18] O Hellichovi jako původci kopie (vzniklé ovšem později) jsem kdysi uvažoval i já.[19] Teprve zásluhou vydání monografie o Karlu Javůrkovi od Jarmily Stehlíkové v r. 1994 byla muzejní kopie správně vrácena do Javůrkova díla.[20] Souběžně probíhající rešerše v Archivu Národního muzea, zaměřené na provenienci malovaných portrétů, přinesly pak další upřesňující zjištění.[21]

Díky bohaté archivní korespondenci bylo možno původ obrazu rekonstruovat. Protože se muzeum chystalo v červenci 1873 oslavit sté výročí Jungmannova narození, uvažovalo už na počátku jubilejního roku o pořízení Jungmannovy bysty nebo jeho malovaného portrétu.[22] Posléze bylo rozhodnuto, že bude pořízena olejová podobizna a zakázkou bude

Josef Jungmann, maloval Karel Javůrek (1815–1909) jako obohacenou kopii velké olejomalby od Antonína Machka (1775–1844), Praha, 1873 (rám z r. 1895), olej na plátně, vnitřní rám 102 × 81 cm, vnější rám včetně nástavce 136,7 × 91,2 cm, se jmenovkou v. 19,5 cm, š. 37,3 cm. Národní muzeum, H2-11 803. Foto: Olga Tlapáková

[13] O dotisku z r. 1851 informuje anonce v ČČM 1851: *„Podobizna: Josef Jungmann. Po Machkovi kreslil Hellich, v oceli ryl Döbler. Nový otisk nákladem Václ. Hanky. Malé fol. Za 20 kr., v Českém Museum u vydavatele o třetinu levněji.“* Zprávu o druhém dotisku z r. 1860 přinesl v soupisu vydaných tiskovin ČMKČ 1861: *„Podobizna: Josef Jungmann: Od svých ctitelův. V Praze 1860. Nový otisk. Po Machkovi Hellich. V oceli Döbler. Ve velk. folio. Ve všech kněhkupectvích. Za 60 kr. r. č.“* Z dotisku z r. 1860 pochází např. list v NM, inv. čís. H2-27 373 (celek 452 × 313 mm). Döblerovu ocelovou plotnu se v NM nyní už nepodařilo nalézt (není ani v Národní galerii, kam byly za 2. sv. války převedeny z NM grafické fondy).

[14] K Jungmannově ikonografii viz: ZÁVODSKÝ 1974; KLABAN 1974; SRŠEŇ 2008.

[15] VÝSTAVA 1891, s. 68 (čís. kat. 899).

[16] HAMSÍK 1953.

[17] NOVÁK 1962, s. 161.

[18] KLABAN 1974, s. 114, obr. 3.

[19] SRŠEŇ 1989.

[20] STEHLÍKOVÁ 1994, s. 136 (čís. kat. 19).

[21] SRŠEŇ 2008, s. 132–133.

[22] Archiv Národního muzea, fond Registratura Národního muzea (dále jen ANM-RNM), kart. 27, rok 1873, čís. 21 (návrh rozpočtu na r. 1873 z 10. 2. 1873).

pověřen Karel Javůrek, jenž už v té době maloval z iniciativy Matice české pro muzeum portrét Karla Jaromíra Erbena.[23] Javůrek, uznávaný v té době nejen jako vlastenecký malíř námětů z české historie, ale též jako schopný restaurátor a skvělý kopista, si obou zakázek velice vážil. Dal to najevo i tím, že v květnu 1873 vstoupil do Společnosti Muzea Království českého. Jungmannovu podobiznu namaloval podle Machkova velkého oleje se svolením jeho tehdejší majitelky, Jungmannovy dcery Anny Musilové (1808–1892). Aby zvýšil reprezentativnost portrétu a jeho oslavný ráz, opatřil jej bohatším aranžmá. Usadil Jungmanna do čalouněného křesla a předloktí jeho levé paže přemístil na područku, čímž obratně rozšířil základnu pyramidální kompozice obrazu. Do levého horního rohu přimaloval obligátní textilní závěs a pod něj stolek s malým zátiším. V popředí tam stojí kovová psací souprava sestávající z prolamovaného podnosu, svícnu, kalamáře, pečetítka a stolního zvonku. Předlohou mu byla empírová souprava, již Jungmann skutečně užíval a jež se dosud dochovala v majetku jeho potomků.[24] Za soupravu postavil malíř dva knižní svazky s čitelnými zlatými nápisy na hřbetech. Vlevo stojí 1. díl Jungmannova *Slovníku česko-německého*, vydávaný po sešitech v letech 1834–1835, a vpravo nižší a slabší svazek jeho *Slovesnosti*, vydané už v r. 1820. Karel Javůrek tak transformoval civilní a střízlivé pojetí klasicistní malby Machkovy po čtyřiceti letech od jejího vzniku ve výpravný a reprezentativní portrét oslavného charakteru, v duchu módního a Javůrkem vyznávaného historismu. Jeho invenční kopie prezentovala uctívaného Josefa Jungmanna během oslav, konaných ve staré muzejní budově Na Příkopě v sobotu a neděli 12. a 13. července 1873, důstojně a v duchu představ objednavatelů.[25] Obraz se následně stal kmenovou součástí stálých expozic Národního muzea

Osobní psací souprava Josefa Jungmanna, již Karel Javůrek přimaloval r. 1873 na svoji obohacenou kopii Machkova velkého portrétu Josefa Jungmanna. Čechy, 1. třetina 19. stol., postříbřená mosaz, sklo, dřevo, vys. 14 cm, š. 22,8 cm, hl. 16,4 cm. Praha, soukromý majetek. Foto: Jarmila Kutová

a často byl zapůjčován i na krátkodobé výstavy,[26] takže je veřejnosti patrně známější než jeho originální předloha, držená až do nedávna v soukromém vlastnictví.

Schmidtova ocelorytina

Druhým pozoruhodným portrétem odvozeným od Machkovy velké olejové podobizny Josefa Jungmanna je její reprodukce, již technikou ocelorytiny provedl Döblerův žák Leopold Jaroslav Schmidt (1823–1902), pražský rodák, působící od poloviny století ve Vídni. Schmidt, jenž získal umělecké vzdělání v Praze, ve Vídni a v Paříži a je právem

Josef Jungmann, ryl Leopold Jaroslav Schmidt (1823–1902) podle velké olejomalby od Antonína Machka (1775–1844), Vídeň, 1877, ocelorytina na papíře, celek 683 × 522 mm, otisk desky 318 × 236 mm, obrazová plocha 210 × 156 mm. Národní muzeum, H2-109 242 (exemplář „avant la lettre", detail). Foto: Jana Kuříková

považován za jednoho z nejlepších českých mědirytců a ocelorytců 19. století, plnil od šedesátých let prestižní zakázky vídeňského dvora na monumentální rytecké reprodukce portrétů nejmocnějších aristokratů včetně samotného císaře a proslulých obrazů z vídeňských galerií. Jako český vlastenec však nezapomínal ani na rodné Čechy. V říjnu roku 1875

[23] ANM-RNM, kart. 27, rok 1873, b. č. (rozpočet na r. 1873 schválený muzejním výborem dne 15. března 1873, počítal se 100 zlatých na Erbenovu podobiznu a se stejnou částkou na portrét Jungmannův). Podrobně viz SRŠEŇ 2012, s. 179–180.

[24] Souprava z 1. třetiny 19. století je z postříbřené mosazi, s dřevěným dnem, s kalamářem a posýpátkem z kobaltového skla s kovovou montáží, nesignovaná, vys. 14 cm, š. 22,8 cm, hl. 16,4 cm. Zvonek se nedochoval. Jungmannova psací souprava byla prezentována spolu s jeho dalšími osobními památkami r. 1916 na Staroměstské radnici (viz VÝSTAVA 1916, s. 146). Černobílá fotodokumentace soupravy od Jarmily Kutové z r. 1994 je uložena ve fotoarchivu oddělení starších českých dějin, neg. čís. 26 730.

[25] ANM-RNM, kart. 27, rok 1873, čís. 68 a 72.

[26] Naposledy byl obraz prezentován na výstavě konané r. 2007 v německém Zwieselu. Viz SRŠEŇ 2007.

prosil Matici českou dopisem psaným v Praze, aby prodávala část nákladů jeho grafických portrétů významných obrozenců. *„Položil jsem sobě za úkol, abych podobizny předních mužův novější doby české uměním svým provedl. Obraz F. Palackého jest hotov, jakož z přiloženého výtisku vidno.*[27] *Nyní pracuji na obraze Jungmannově; dáleji chci rovným způsobem provésti obrazy Šafaříka a Kollára.“*[28] Umělci trvalo vyrytí ocelové plotny s Jungmannovým portrétem více než patnáct měsíců, neboť výsledný list byl tištěn až během roku 1877, jak dosvědčuje jeho signatura *„J. Leopold Schmidt ryl. 1877“* (dole vpravo). Pečlivostí byl tento rytec proslulý – dobový tisk ho chválil jako *„vzácného mistra, který ještě dovede stráviti celá leta u jedné kovové desky a pohroužiti se v dílo své s celou duší.“*[29] Schmidt nepochybně musel s reprodukováním Machkova oleje začít v Praze, neboť obraz se tehdy nacházel v pražské domácnosti Jungmannovy dcery Anny Musilové. Snad si pořídil pomocnou kresbu (jako to pro jeho učitele Döblera udělal roku 1834 Hellich), mohl však jako zprostředkujícího média popřípadě využít i fotografie.[30] Na rytí ocelové desky pak pracoval v následujících měsících už ve Vídni. Tím si můžeme vysvětlit chybu, jež se jinak zdá při známé preciznosti tohoto umělce nepochopitelná. V druhé signatuře, označující použitou předlohu (dole vlevo), uvedl mylný letopočet jejího vzniku: *„A. Machek mal. 1837.“* (sic!). Machkova kopírovaná originální olejomalba je přitom na rubu plátna jasně a čitelně označená rokem 1833. Je tedy zřejmé, že si rytec tento rok nepoznamenal a po několika měsících se spolehl na paměť, která ho v tomto případě zklamala. V důsledku tohoto drobného omylu byl již několikrát v literatuře Machkův olejový portrét Josefa Jungmanna špatně datován do roku 1837.[31] Chyba v označení listu mu naštěstí neubírá na kráse. Virtuózně provedená ocelorytina reprodukuje záměrně pouze výřez z olejové předlohy, tedy vlastní poprsí bez rukou s atributem knížky, takže se pozorovatel může soustředit výhradně na vlastní ušlechtilou tvář portrétovaného.

Architekt Josef Hlávka získal po smrti Leopolda Jaroslava Schmidta, svého dobrého přítele, jeho uměleckou pozůstalost, jejíž část věnoval roku 1906 knihovně Muzea Království českého (NM). Kromě listu s Jungmannovým portrétem obsahoval dar i Schmidtovy měděné a ocelové matrice, včetně ocelové plotny k této Jungmannově podobizně. Ta je dnes bohužel nezvěstná.[32]

Prezentace Machkova originálního portrétu J. Jungmanna

Jungmannovi potomci příležitostně zapůjčovali portrét svého slavného předka na výstavy. Pokud se podařilo zjistit, byl dosud veřejně prezentován nejméně třikrát. Na přelomu let 1911 a 1912 byl slečnou Marií Musilovou, Jungmannovou vnučkou (1837–1912), zapůjčen těsně před její smrtí na pražskou výstavu *Starý portrét v Čechách (1780–1860)*, v roce 1916 jej půjčil MUDr. Bohuš Stretti (1873–1940) na velkolepou a materiálově velice bohatou výstavu *Praha 1750–1850*, konanou na Staroměstské radnici, a roku 1938 znovu na výstavu *Postavy českých dějin*, uspořádanou v pražském Mánesu.[33] Mnohem častěji byl portrét zmíněn, reprodukován nebo analyzován v odborné literatuře.[34]

Závěr

Zakoupení tohoto výjimečného malířského díla ze soukromého majetku pro státní sbírky je navýsost šťastným počinem. Obraz byl s velkou pietou a odbornou péčí chován v rodinách Jungmannových potomků a odkazován dalším a dalším generacím obdivuhodně dlouhou dobu 180 let. Sestry Strettiovy (PhDr. Olga Pujmannová, CSc., nar. 1928, a Ing. Milada Zoufalá, nar. 1933), pro něž kdysi jako pro malé vnučky napsala jejich babička Marie Strettiová, roz. Musilová (1876–1953), kouzelné rodinné memoáry *O starých časech a dobrých lidech*, nakonec velkoryse nabídly portrét Národnímu muzeu. To si tohoto přírůstku velice váží. Josef Jungmann výrazně ovlivnil v prvních desetiletích existence Muzea jeho postupnou proměnu z patriotického ve vlastenecký ústav, a představuje tedy osobnost pro historii Národního muzea nepřehlédnutelnou. Kulturně-historický význam jeho portrétu spočívá i v tom, že jde vlastně o jednu z pouhých dvou podobizen, jež vznikly za Jungmannova života podle skutečnosti, tedy podle pózujícího modelu. Druhou autentickou podobiznu představuje tušová miniatura na papíře, zhotovená dva roky před Jungmannovým úmrtím, v roce 1845, Taddeo Mayerem, dnes ve sbírkách Národní galerie v Praze.[35]

Národní muzeum rozšířilo tedy dalším jedinečným dílem svoji cennou „galerii národního portrétu“, programově budovanou z podnětu Josefa Dobrovského už od svého založení v roce 1818. Patří do ní dnes již všeobecně známé, možno říci klasické podobizny takových osobností, jakými byli například Bohuslav Balbín, František Martin Pelcl, Kašpar hrabě Šternberk, Josef Dobrovský, Václav Hanka, Ber-

---

[27] Oceloryt s podobiznou F. Palackého z r. 1875 publikoval HNOJIL 2014, s. 207 (obr. 263), 488. Jeden z exemplářů tohoto grafického listu je i v NM, inv. čís. H2-25 797.

[28] Český dopis L. J. Schmidta (nepsaný jeho rukou) Matici české, stylizovaný v Praze 15. 10. 1875, je v Archivu Národního muzea, fond Registratura Národního muzea, kart. 28, r. 1875, b. č.

[29] Nadšenou chválu překrásné a umělecky dokonalé podobizny J. Jungmanna vydané Schmidtem ve Vídni přinesla anonce v časopise LUMÍR 1878.

[30] Už v roce 1863 použil fotografii při mědirytecké reprodukování olejového portrétu císaře. Viz SRŠEŇ 2013, s. 20–22.

[31] Mylné datum převzal při publikování Schmidtova grafického listu nejnověji i HNOJIL 2014, s. 207 (obr. 264), 488. Nepřesně tu byla též označena technika – nejde o mědirytinu, ale o ocelorytinu.

[32] O Hlávkově daru nadšeně informuje ZPRÁVA 1906, s. 15 (mj. uvádí: „*Z ocelových ploten vyniká zvláště známý portret J. Jungmanna, rytý dle originálu A. Machka.*“). Zmíněnou Schmidtovu plotnu (stejně jako plotnu od J. Döblera – viz pozn. 13), se nepodařilo nalézt v NM ani v NG. Ve sbírkách oddělení starších českých dějin NM je nyní pouze jeden zkušební otisk tohoto listu, bez signatur a jména portrétovaného (*avant la lettre*), inv. čís. H2-109 242 (celek 683 × 522 mm, otisk desky 318 × 236 mm, obrazová plocha 210 × 156 mm).

[33] Viz katalogy: MATĚJČEK 1911, čís. kat. 44; VÝSTAVA 1916, s. 146; NOVOTNÝ 1938, s. 105–106, čís. kat. 80.

[34] Starší literaturu sepsal NOVÁK 1962, s. 186, čís. kat. 303. Poté byl obraz připomenut pracemi: KLABAN 1974, s. 113–114, obr. 2; SAK 2007, s. 9–10, 227, 251 (pozn. 2–7), obr. za s. 112; SRŠEŇ 2008, s. 131–132, 138 (pozn. 3), obr. na druhé straně obálky.

[35] SRŠEŇ 2008.

nard Bolzano, František Palacký, Václav Kliment Klicpera, Joachim Barrande, Božena Němcová, František Škroup, Karel Jaromír Erben a mnozí další.

Seznam použité literatury:

ČČM 1851: Bibliografie [...] Obrazy a věci obrazní. Časopis Českého Museum, 1851, roč. 25, sv. 4, s. 177.

ČMKČ 1861: [Anonce vydaných publikací, in:] Časopis Musea království Českého, 1861, roč. 35, s. XXI.

EMLER 1883: R. [= EMLER, Josef (ed.)]. Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi. Časopis Musea království Českého, 1883, roč. 57, s. 341–342.

EMLER 1888: R. [= EMLER, Josef (ed.)]. Listy Antonína Marka k Josefu Jungmannovi, Časopis Musea království Českého, 1888, roč. 62, s. 390.

HAMSÍK 1953: HAMSÍK, Mojmír. Kraky. *Umění*, 1953, roč. 1, s. 287–288.

HNOJIL 2014: HNOJIL, Adam. *Jeden svět nestačí. Poklady umění 19. století ze sbírky Patrika Šimona*. Praha: Patrik Šimon – Eminent, 2014.

KLABAN 1974: KLABAN, Pavel. Jungmann ve výtvarném umění 19. století. *Literární archív. Sborník Památníku národního písemnictví*, 1974, roč. 8–9, s. 111–127.

LUMÍR 1878: Ocelorytec L. Schmidt [...]. *Lumír*, 1878, roč. 6, čís. 15 (30. května 1878), s. 240.

MATĚJČEK 1911: MATĚJČEK, A[ntonín]. *XXXVIII. výstava S. V. U. Manes Starý portrét v Čechách (1780–1860): Prosinec 1911 leden 1912*. Praha: Katalog vytiskla Dělnická knihtiskárna a nakladatelství v Praze, s. d. [1911].

NOVÁK 1962: NOVÁK, Luděk. *Antonín Machek*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.

NOVOTNÝ 1938: NOVOTNÝ, Vladimír. *Postavy českých dějin* [katalog výstavy v pražském Mánesu, 27. 5. – 28. 8. 1938]. Praha 1938.

SAK 2007: SAK, Robert. *Josef Jungmann. Život obrozence*. Praha: Vyšehrad, 2007.

SCHEMATISMUS 1833: *Schematismus des Königreichs Böhmen auf das Jahr 1833*. Prag: Gottlieb Haase Söhne, s. d. [1833].

SKLENÁŘ 2007: SKLENÁŘ, Karel. *Společnost Národního muzea v dějinách i v současnosti*. Praha: Společnost Národního muzea, Nakladatelství ARSCI, 2007.

SRŠEŇ 1989: SRŠEŇ, Lubomír. Josef Hellich (?) podle Antonína Machka: Josef Jungmann, in: KOČÍ, Josef – VONDRUŠKA, Vlastimil a kol. *Památky národní minulosti. Katalog historické expozice Národního muzea v Praze v Lobkovickém paláci*. Praha: Národní muzeum 1989, s. 227–228 (čís. kat. 879).

SRŠEŇ 2007: L. S. [= SRŠEŇ, Lubomír]. Josef Jungmann (1773–1847), in: RIEPENTINGER, Rainhard – BROCKHOFF, Evamaria – EIBER, Ludwig (ad.). *Bayern – Böhmen. Bavorsko – Čechy. 1500 Jahre Nachbarschaft. 1500 let sousedství. Katalog zur Bayerischen Landesausstellung 2007, Zwiesel, 25. Mai bis 14. Oktober 2007*. Augsburg: Haus der Bayerischen Geschichte, 2007, s. 262–263.

SRŠEŇ 2008: SRŠEŇ, Lubomír. Autentické portréty Josefa Jungmanna. *Muzejní a vlastivědná práce / Časopis Společnosti přátel starožitností*, 2007 [vyšlo v únoru 2008], roč. 45 / 115, s. 131–141.

SRŠEŇ 2012: SRŠEŇ, Lubomír. Oslavný portrét Karla Jaromíra Erbena od Karla Javůrka. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 2011 [vyšlo 2012], roč. 119, čís. 3, s. 175–183.

SRŠEŇ 2013: SRŠEŇ, Lubomír. Engerthův portrét Františka Josefa I. z české Zemské sněmovny. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, 2013, sv. 67, čís. 1–2, s. 11–28.

STEHLÍKOVÁ 1994: STEHLÍKOVÁ, Jarmila. *Javorový list. Život a dílo nestora českých malířů Karla Javůrka*. Benešov u Prahy: Galerie výtvarného umění, 1994.

STRETTIOVÁ 1940: STRETTIOVÁ, Marie. *O starých časech a dobrých lidech*. III. vydání. Praha: Topičova edice, 1940.

VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ 1956: VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, Olga (ed.). *Josef Josefovič Jungmann: Korespondence*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1956.

VÝSTAVA 1891: *Seznam umělecké výstavy: Všeobecná zemská výstava r. 1891 v Praze. Skupina XXIV.* Třetí, opravené a rozmnožené vydání. Praha: Výbor umělecké výstavy, s. d. [1891].

VÝSTAVA 1916: *Praha 1750–1850. Památky literární, umělecké a občanské*. Praha: [Městské museum pražské], 1916.

ZÁVODSKÝ 1974: ZÁVODSKÝ, Vladimír. Josef Jungmann v drobné reliéfné plastice. *Literární archív. Sborník Památníku národního písemnictví*, 1974, sv. 8–9, s. 103–109, obrazové přílohy č. 1–21.

ZPRÁVA 1906: *Zpráva o Museu království Českého za r. 1906*. Praha 1907.

SBORNÍK NÁRODNÍHO MUZEA V PRAZE
Řada C – Literární historie • sv. 60 • 2015 • č. 3–4 • s. 75–78

ACTA MUSEI NATIONALIS PRAGAE
Series C – Historia Litterarum • vol. 60 • 2015 • no. 3–4 • pp. 75–78

JOSEF JUNGMANN A MATICE ČESKÁ

Magdaléna Pokorná

Josef Jungmann and Matice česká

Abstract: The article summarises the work of the remarkable Czech writer, poet and lexicographer Josef Jungmann in the Czech cultural association Matice česká, an institution cotnnected with the National Museum in Prague. It briefly highlights several basic features of Jungmann's work in Matice česká: as an author, organiser and publisher. It further mentions how Matice česká awarded Jungmann's activities during his life as well as after his death. On the basis of Jungmann's published correspondence with his long-term friend and colleague Antonín Marek, the paper outlines Jungmann's personal motives and concerns regarding the actvities of Matice česká.

Keywords: Czech National Revival – Matice česká – National Museum in Prague – Josef Jungmann (1773–1847)

„Když téhož roku zároveň spolupůsobením našeho drahého Jungmanna Matice česká do života vstoupila, stali jsme se dva z jeho žáků, Štulc a já záhy jejími zakladateli, čímž ovšem velikou radost jsme mu způsobili."

Tak vzpomínal na svého gymnazijního profesora Josefa Jungmanna Josef Bojislav Pichl,[1] který následně nezapomněl zmínit, že se toto rozhodnutí stalo příkladem pro další spolužáky. Svou radost z aktivních studentů vtělil Josef Jungmann také do „matiční knihy", kterou jako jednatel tehdy vedl: *„Se srdečným pohnutím zajisté patřiti bylo na chudé opravdu studující jinochy vyučováním dítek po domích vydobyté peníze na základ Matice přinášeti."*[2] Onen vklad nebyl malý, bylo to 50 zlatých buď složených vcelku, anebo po částech během následujících let.

Historie Matice české byla již stávající historiografií zhodnocena, věnuje se jí především Karel Tieftrunk ve svém díle *Dějiny Matice české*.[3] Činnost Matice české v nových souvislostech zhodnotil Miroslav Hroch s důrazem na její význam pro národní emancipaci.[4] Při posuzování úlohy Matice české v prvních dvaceti letech její existence bývá především a právem zdůrazňován význam Františka Palackého, naposledy v práci Jiřího Kořalky.[5] S Palackým ale po léta úzce spolupracoval i další národní velikán, s jehož jménem je spojena dokonce celá generace vlastenců, totiž Josef Jungmann.

Josef Jungmann (1773–1847)[6] se vrátil po svém litoměřickém působení v roce 1815 do Prahy a začal tu učit na akademickém gymnáziu. Již tehdy byl v českém národním hnutí významnou a respektovanou osobností, autorem původních prací beletristických i vědeckých, ale i překladatelem stěžejních děl světové literatury do češtiny. Znali jej také jako osobnost, od níž vycházely (již kolem roku 1810) podněty k založení takových institucí, jimiž by se upevňoval národní život. Jungmann se proto logicky aktivně pokoušel zapojit do jednání o založení a programu Národního muzea (1818), od něhož si sliboval naplnění svých starších plánů. Vývojem v muzeu byl ovšem brzy zklamán, trvalo řadu let, než se ho Františku Palackému, kterého mimochodem Jungmann při jeho příjezdu do Prahy jako jeden z prvních v roce 1823 vítal, podařilo znovu pro muzeum získat. V roce 1830 se Jungmann ovšem již stal jedním z prvních šestnácti členů-zakladatelů Matice české (do tzv. matiční knihy byl zapsán jako druhý člen[7]) a stal se jejím prvním jednatelem. Členem užšího vedení Matice české zůstal od 1. ledna 1831 až do své smrti v listopadu 1847.

Když v roce 1837 odjížděl František Palacký na studijní cestu do Říma, byl to právě Josef Jungmann, komu svěřil na celý rok matiční agendu do správy, a proto také v tomto roce Jungmann redigoval druhý a třetí svazek muzejního časopisu. Znovu funkci od Františka Palackého přebíral v dubnu 1840, jednatelství se ujal i v roce 1844 a naposledy

[1] PICHL, Josef Bojislav. *Vlastenecké vzpomínky.* Praha 1936, s. 93.
[2] PICHL, Josef Bojislav. *Vlastenecké vzpomínky.* Praha 1936, s. 93.
[3] TIEFTRUNK, Karel. *Dějiny Matice české.* Praha 1881.
[4] HROCH, Miroslav. *Touha a skutečnost. Na prahu národní existence.* Praha 1999. Autor zde zúročil své starší výzkumy. S důrazem na dějiny muzea pak SKLENÁŘ, Karel. *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea.* Praha 2001.
[5] KOŘALKA, Jiří. *František Palacký.* Praha 1999, zejména kapitola Jednatel českého muzea, s. 204–212.
[6] Naposledy životopis Josefa Jungmanna zpracoval SAK, Robert. *Josef Jungmann. Život obrozence.* Praha 2007. Ze starších prací je třeba připomenout alespoň ZELENÝ, Václav. *Josef Jungmann*. Praha 1873, CHALUPNÝ, Emanuel. *Josef Jungmann.* Praha 1912, sborník *Literární archiv* 8–9, Praha 1974 (i s bibliografií), mo [Mojmír Otruba], *Josef Jungmann*. In Lexikon české literatury, Osobnosti, díla, instituce, 2/I H–J. Praha 1993, s. 580–586.
[7] SAK, Robert. *Josef Jungmann*, s. 184.

pak v roce 1846, kdy mu již byl dán k ruce Václav Vladivoj Tomek, později sám významný matiční funkcionář.

Josef Jungmann byl vždy přesvědčen, že je důležité vládní místa přesvědčovat o loajalitě české vlastenecké společnosti, a tedy i Matice české. Patřil tedy mezi těch patnáct autorů, kteří přispěli do prvního spisu Matice české, jímž byly *Hlasy vlastenců ke dni 1. měsíce března 1832*. Matice česká jej vydala k poctě čtyřicetiletého panování císaře Františka a jeho choti. Jungmannův příspěvek se objevil také na čelném místě ve spise *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, díle, které vyšlo v roce 1846 ve snaze zabránit jazykové roztržce mezi Čechy a emancipující se mladou slovenskou inteligencí, reprezentovanou Ľudovítem Štúrem. Josef Jungmann se v Matici české podílel i na vydání další kolektivní práce. V roce 1845 spolu s Palackým, Šafaříkem a Hankou připravili první svazek *Výboru z literatury české*. Jeho pokračování, jehož redaktorem měl být znovu Josef Jungmann, se ale z mnoha důvodů o řadu let opozdilo, ačkoli se o jeho přípravě jednalo již od července 1845 (vyšlo v letech 1857 a 1868).

Josef Jungmann v součinnosti s Františkem Palackým ovlivňoval i další organizační aktivity Matice české, například úřední jednání, jejichž cílem bylo zmírnit cenzurní zásahy proti jejím spisům. Starost o úroveň českého jazyka byla důvodem, že se zapojil do dobových sporů o český pravopis.[8] Jungmannův podnět ke vzniku *Brusu jazyka českého* (z 3. července 1844), který měl kodifikovat spisovnou češtinu, se, narozdíl od jiných jeho impulsů, nerealizoval. Jungmann se aktivně zúčastnil spolu s Františkem Palackým diskusí o potřebném udělování cen za výtečné české spisy vydávané mimo Matici českou. Svým posudkem tehdy podpořil při rozhodování o cenách za rok 1844 Tylova *Posledního Čecha*. Kritika tohoto díla i matičního ocenění z pera Karla Havlíčka ovšem kromě jiného znamenala, že se Matice česká již k udělování těchto cen nevrátila.[9]

Josef Jungmann podporoval v rámci Matice české také vydavatelskou politiku, aby její zásluhou vycházela kvalitní naučná literatura, a od roku 1840 byly opravdu vydávány spisy ve čtyřech řadách. V rámci jedné z nich, Bibliothéky staročeské, doporučoval, aby vycházely staré české cestopisy, konkrétně aby Václav Hanka připravil k tisku dílo Marca Pola *Milion*. To se sice neuskutečnilo, ale jiné staročeské cestopisy zásluhou Matice české během následujících let vyšly. Jungmann povzbuzoval k činnosti i další autory, některým jejich dílům dokonce stylisticky i jazykově pomáhal při jejich cestě ke čtenářům (ať již to byly práce Václava Staňka, Josefa Františka Smetany, Karla Vladislava Zapa či Vojtěcha Sedláčka). Josef Jungmann měl také velkou zásluhu na tom, že v roce 1844 vyšla péčí Matice české práce Antonína Marka *Základní filosofie: Logika; Metafysika*.

Josef Jungmann musel v souvislosti se svou funkcí v Matici české také některá díla posuzovat, a to mu přinášelo starosti. Dokázal se v jednom takovém případě zastat jednoho z autorů Matice české, totiž díla *Dušesloví zkušebné* od Karla Ferdinanda Hyny, který byl nařčen z kompilace. Do komplikovanější situace se Jungmann dostal v roce 1847, kdy byla vznesena žaloba arcibiskupské konzistoře na spis, který vyšel péčí Matice české v roce 1846. Šlo o práci Jana Slavomíra Tomíčka *Doba prvního člověčenstva*,[10] kterou Josef Jungmann spolu s Josefem Čejkou doporučili k tisku.[11] Arcibiskupská konzistoř prohlásila, že Tomíčkovo dílo hlásá „čirý materialismus“ a že její výklad zamlčuje či překrucuje zjevnou křesťanskou pravdu.[12] Matice tehdy pozastavila prodej knihy do vyřízení stížnosti, kterou Josef Jungmann adresoval příslušným úřadům.[13] Stanovisko vídeňského policejního dvora bylo nakonec smířlivé. Zohlednilo fakt, že Matice česká předběžně prodej díla pozastavila. Tuto kauzu můžeme také považovat za jednu z těch, které označují konec symbiózy státních a církevních orgánů při výkonu cenzury. Revoluční události roku 1848 znamenaly pak zásadní zlom, cenzura byla zrušena jako jeden ze symbolů předešlého režimu. Tomíčkův spis se v roce 1850 znovu prodával.

Josef Jungmann se na činnosti Matice české podílel nejen organizačně, ale pochopitelně i jako autor. V roce 1839 bylo dokončeno vydávání jeho pětidílného *Slovníku česko-německého*. Tento projekt, jemuž Josef Jungmann s celou sítí svých spolupracovníků zasvětil tři desetiletí a financoval jej i z rodinného rozpočtu, znamenal ovšem pro Matici českou tak vysokou finanční zátěž, že musela sáhnout i na své základní jmění. Slovník se stal monumentem, který shrnul dosavadní vývoj českého jazyka, studnicí poznání i oporou novým generacím českého národa. V roce 1841 byly vydány Jungmannovy *Sebrané spisy veršem a prózou* v rámci Bibliothéky novočeské, o dva roky později pak v rámci této řady již druhé vydání Jungmannova překladu Miltonova *Ztraceného ráje*. V Novočeské bibliothéce vyšlo v roce 1845 druhé vydání Jungmannovy *Slovesnosti*. Vzhledem k velkému rozmachu české literatury od doby jejího prvního vydání v roce 1820 bylo třeba toto dílo výrazně rozšířit a toto nové vydání se setkalo s velkým ohlasem. Bylo rozebráno i vzhledem k přílivu nových členů tak rychle, že ještě v tomtéž roce (17. prosince) bylo rozhodnuto o dalším dotisku ve výši 1500 exemplářů. „Kdo by si pomyslil, že by v tak krátkém čase několik set nových zakladatelů Matici přibylo?“ radoval se tehdy Jungmann v dopise Antonínu Markovi.[14] Jungmannova *Slovesnost* našla později velké uplatnění i kvůli tomu, že se

[8] Tímto problémem se s odkazem na další literaturu zabývá SAK, Robert. *Josef Jungmann*, s. 144 a SKLENÁŘ, Karel. *Obraz vlasti*, s. 171.

[9] JANOUŠEK, Pavel. *Čech Poslední a První: Havlíčkova polemika s Tylem jako příklad literárněkritické komunikace*. In Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 21. ročníku sympozia k problematice 19. století. Plzeň, 8.–10. března 2001. Praha 2002, s. 285–297.

[10] Byl to první spis v českém jazyce, který reflektoval soudobou německou a anglickou literaturu tvořící předstupeň pro pozdější Darwinovu teorii, viz PÍŠA, Petr. *V zájmu nevzdělaného čtenáře*. In WÖGERBAUER, Michael, PÍŠA, Petr, ŠÁMAL, Petr, JANÁČEK, Pavel a kol., V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Praha 2015, s. 244.

[11] *Ještě několik listů Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi*, ČČM 60, 1886, s. 437.

[12] Blíže o celé této kauze i s odkazy PÍŠA, Petr. *V zájmu nevzdělaného čtenáře*. In WÖGERBAUER, Michael, PÍŠA, Petr, ŠÁMAL, Petr, JANÁČEK, Pavel a kol., V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Praha 2015, s. 244–245.

[13] Karel Sklenář ve své práci *Obraz vlasti*, s. 173–174 uvádí, že Josef Jungmann sice tento *„velmi diplomatický rozklad“* podepsal, ale že jej pravděpodobně sestavil Jan Erazim Vocel. Své bezprostřední rozhořčení z této kauzy Josef Jungmann vtělil do nedatovaného dopisu Antonínu Markovi, in: *Ještě několik listů Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi*, ČČM 60, 1886, s. 443–444.

[14] *Ještě několik listů Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi*, ČČM 60, 1886, s. 441. Srov. též stoupající počty členů Matice české in TIEFTRUNK, Karel. *Dějiny Matice české*, s. 83.

v roce 1848 stala vhodnou příručkou pro nově zavedené vyučování češtiny, zejména na středních školách. Právě starost Josefa Jungmanna o to, aby *Slovesnost* měli studenti k dispozici, byla důvodem toho, že Matice česká na jeho přímluvu věnovala nemajetným studentům několik set jejích výtisků. Studentskému spolku Slavia pak v prosinci 1848, rok po Jungmannově smrti, věnovala s ohledem na jeho dřívější přímluvu po jednom ze svých vydaných děl (pokud byla ještě na skladě k dispozici). Už po Jungmannově smrti vyšlo také druhé vydání jeho *Historie literatury české*. Na jejím rozšiřování pracoval Jungmann po léta, do tisku je odevzdal již 2. června 1846, ale k vydání jej nakonec dovedl až V. V. Tomek. Těmito třemi základními díly – *Slovníkem*, *Slovesností* a *Historií literatury české* – dosáhl Jungmann svého dávného cílevědomého záměru, totiž dokázat, že česky lze psát i současná vědecká díla.

Mnohá svědectví o Jungmannově práci pro Matici známe ze vzájemné korespondence Josefa Jungmanna s Antonínem Markem. V Jungmannových listech se odrážely jejich vědecké i vlastenecké zájmy, běžné starosti o distribuci knih či zprostředkování finančních obnosů, včetně těch, které se týkaly Matice české. Taková agenda ovšem přinášela Jungmannovi také starosti, aby bylo vše účetně v pořádku. Radoval se ale, když mohl Markovi napsat, že někdo Matici obdaroval větším obnosem nebo že – jako např. kníže Kinský – zaplatil vydání celého díla, v tomto případě výše uvedených *Hlasů*. Jungmann informoval Marka v průběhu let také o tom, jakého čísla už dosáhl počet členů Matice, jindy zase o vydavatelské strategii instituce, která se musela rozhodnout, jaké dílo vydá dříve a s jakým musí posečkat, protože *„Matice pak posavad nemá tolik síly, aby dvoje díla najednou, z nichžto jedno obšírné jest, vydati stačila“*.[15] Osobní nota se ozvala v dopisech jen zřídka – při narození či bohužel úmrtí Jungmannových dětí. Jedna rozverná glosa stojí snad za připomenutí i v této studii, byť soustředěné na vztah Josefa Jungmanna k Matici české. Dne 19. prosince 1837 se Jungmann chlubil Markovi narozením vnučky a dodával: *„Má stará chytila se zapomenutého již řemesla – hejčkání a chování, a já počínám jistoty nabývati, že mi příjmí moje německé* (tedy v překladu „mladý muž“, pozn. aut.) *nepomáhá proti stáří a dědovství.“*[16]

Josef Jungmann dlouhá, dlouhá léta pracoval pro Matici ze všech sil, ale přesto se cítil ke konci života Maticí i zklamán. V dopise Antonínu Markovi z 19. prosince 1844 si posteskl: *„Byla Matice mé největší potěšení v životě, ale již počíná býti mou trpkostí.“*[17] Matice česká mu ale svou vděčnost dokázala projevit jak z jeho života, tak po jeho úmrtí. Jako poděkování za vydání *Slovníku česko-německého* se Jungmannovi ctitelé rozhodli uctít jeho dílo vydáním významného staročeského právnického díla *Knihy devatery o práviech, sudiech a dskách země české Viktorina Kornela ze Všehrd*. Vybrali mezi sebou částku 400 zlatých (což mj. představovalo tehdy zhruba roční plat knihovníka Univerzitní knihovny) a slavnostně mu to oznámili v den jeho svátku – 19. března 1840. Po Jungmannově smrti se Matice česká rozhodla vydat jeho životopis, požádán o něj byl jeho přítel Antonín Marek. Aby shromáždil co nejvíce pramenů a důležitých svědectví, vyšly v tisku inzeráty, jimiž byla česká veřejnost oslovena, aby pro sepsání Jungmannova životopisu poskytla dostupné prameny, včetně korespondence. Tato výzva se setkala s pozitivním ohlasem a dopisy, které muzeum získalo, později redakce samostatně otiskla v *Muzejníku* a byly využity jako pramen i pro tuto studii. Obšírný Jungmannův životopis byl ovšem zveřejněn až Václavem Zeleným v roce 1873 ke stému výročí Jungmannova narození. Při tomto jubileu vzdala Matice česká Josefu Jungmannovi poctu i tím, že péčí Antonína Jaroslava Vrťátka vyšel Štítného spis *Knihy naučení křesťanského*. U příležitosti Jungmannova jubilea v roce 1873 byl položen na dnešním Jungmannově náměstí základní kámen k jeho pomníku a tato událost, ozdobená výjimečnou řečí Františka Ladislava Riegra, se stala tak velkým národním svátkem, že podle některých pamětníků předčila nadšením účastníků i nedávnou slavnost položení základního kamene k Národnímu divadlu v roce 1868.[18]

Jungmannovu smrt v listopadu 1847 česká vlastenecká společnost vnímala jako nenahraditelnou ztrátu, to se bezprostředně odrazilo např. v dopisech Boženy Němcové.[19] Na tomto místě ovšem připomeňme spíše slova, která se více vztahují k Jungmannově působení v muzeu, a tedy i Matici české. Karel Havlíček ve svém díle *První jenerální schůzka Českého museum* (1847) ironicky vůči mladému právníkovi Trojanovi ocenil Josefa Jungmanna: *„Jenom dvě neštěstí,/ ty cítíme nejhloub,/že nám Jungmann umřel/ a že Trojan přistoup...“*

---

[15] Dopis Antonínu Markovi z 18. května 1841, s. 408.
[16] *Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi*, ČČM 58, 1884, s. 67.
[17] Dopis Josefa Jungmanna Antonínu Markovi ze dne 19. 12. 1844. In *Ještě několik listů*, ČČM, s. 437.
[18] Blíže o Jungmannově pomníku HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomníky.* Praha 1996.
[19] Dopis Boženy Němcové Kateřině Lauermannové z 25. února 1848. In Božena Němcová. *Korespondence I. 1844–1852*. Praha 2003, s. 86.

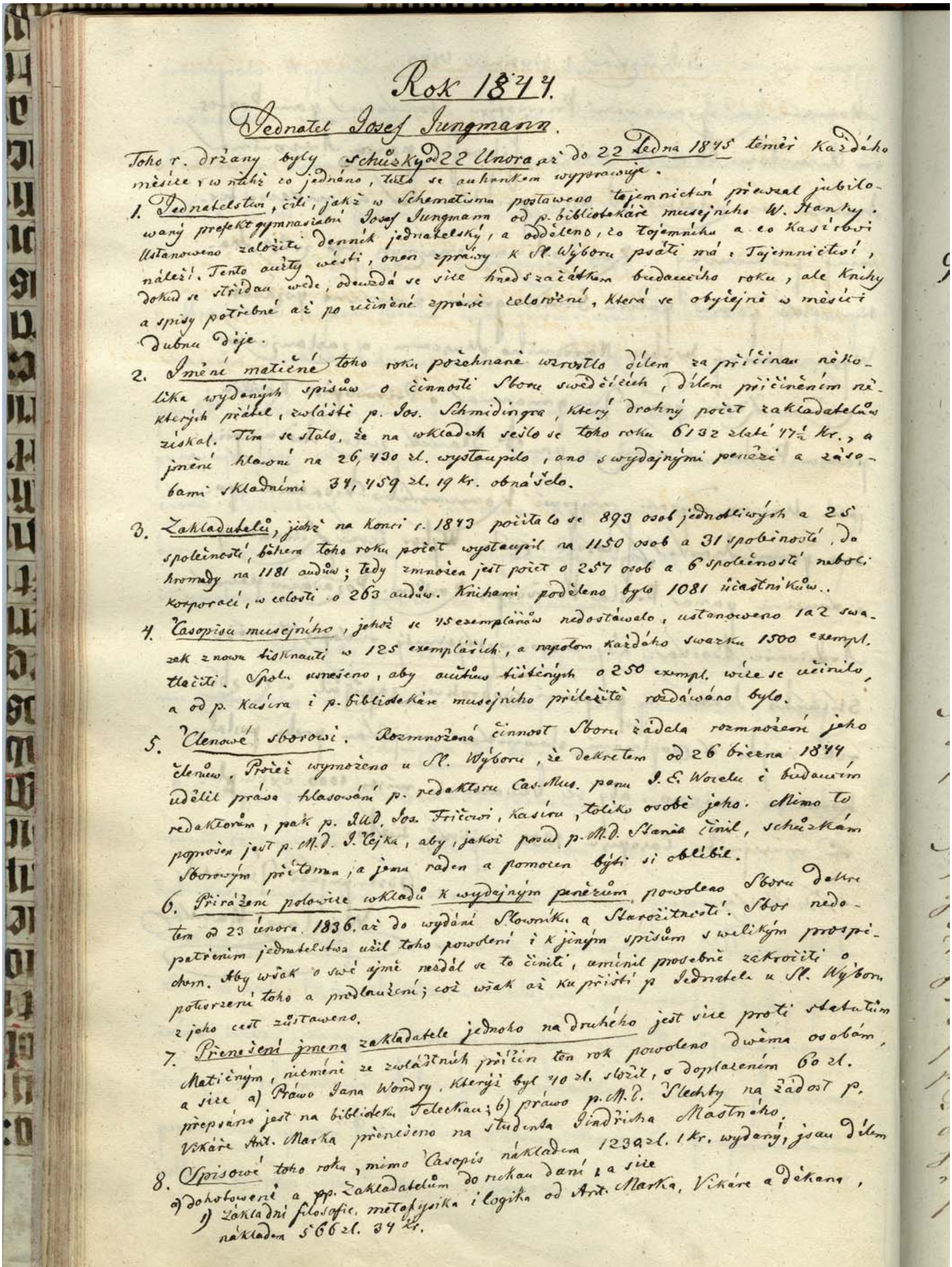

Rok 1844.

Jednatel Josef Jungmann.

Toho r. držany byly schůzky od 22 Unora až do 22 Ledna 1845 téměř každého měsíce, w nichž co jednáno, tuto se [illegible] wypravuje.

1. Jednatelstwí, čili, jakž w Schematismu postaweno tajemnictwí převzal jubilowaný prefekt gymnasiální Josef Jungmann od p. bibliotekáře musejního W. Hanky. Ustanoweno založiti denník jednatelský, a odděleno, co tajemníku a co kasírowi náleží. Tento aučty wésti, onen zprávy k Sl. Wýboru podáti má. Tajemnictwí, dokud se střídau wede, odewzdá se sice hned s začátkem budaucího roku, ale knihy a spisy potřebné až po učiněné zprávě celoroční, která se obyčejně w měsíci Dubnu děje.

2. Jmění matičné toho roku požehnaně wzrostlo dílem za příčinau několika wydaných spisůw o činnosti Sboru swědčících, dílem přičiněním některých přátel, zwláště p. Jos. Schmidingra, který drahný počet zakladatelůw získal. Tím se stalo, že na wkladech sešlo se toho roku 6132 zlaté 47½ kr., a jmění hlawní na 26,430 zl. wystaupilo, ano s wydajnými penězi a zásobami skladními 34,459 zl. 19 kr. obnášelo.

3. Zakladatelů, jichž na konci r. 1843 počítalo se 893 osob jednotliwých a 25 společností, během toho roku počet wystaupil na 1150 osob a 31 společností, do hromady na 1181 audůw; tedy zmnožen jest počet o 257 osob a 6 společností neboli korporací, w celosti o 263 audůw. Knihami poděleno bylo 1081 účastníkůw.

4. Časopisu musejního, jehož se 45 exemplářůw nedostáwalo, ustanoweno 1 a 2 swazek znowu tisknauti w 125 exemplářích, a napotom každého swazku 1500 exempl. tlačiti. Spolu usneseno, aby [illegible] tištěných o 250 exempl. wíce se učinilo, a od p. Kasíra i p. Bibliotekáře musejního příležitě rozdáwáno bylo.

5. Členowé sborowí. Rozmnožená činnost Sboru žádala rozmnožení jeho členůw. Pročež wymoženo u Sl. Wýboru, že dekretem od 26 března 1844 udělil práwo hlasowání p. redaktoru Čas. Mus. panu J. E. Woclu i budaucím redaktorům, pak p. JUD. Jos. Fričowi, kasíru, toliko osobě jeho. Mimo to pozwán jest p. M.D. J. Čejka, aby, jakož posud p. M.D. Staněk činil, schůzkám sborowým přítomen, a jemu radou a pomocen býti si oblíbil.

6. Přirážení polowice wkladů k wydajným penězům powoleno Sboru dekretem od 23 února 1836, až do wydání Slowníku a Starožitností. Sbor nedopatřením jednatelstwa užil toho powolení i k jiným spisům s welikým prospěchem. Aby wšak o swé ujmě nedál se to činiti, umínil prosebně zakročiti o potwrzení toho a prodlaužení; což wšak až ku příští p. Jednatele u Sl. Wýboru z jeho cest zůstaweno.

7. Přenešení jména zakladatele jednoho na druhého jest sice proti statutům Matičným, nicméně ze zwláštních příčin ten rok powoleno dwěma osobám, a sice a) Práwo Jana Wondry, kterýž byl 40 zl. složil, s doplacením 60 zl. přepsáno jest na bibliotéku Teleckau; b) práwo p. M.D. Slechty na žádost p. Wikáře Ant. Marka přeneseno na studenta Jindřicha Mastného.

8. Spisowé toho roku, mimo Časopis nákladem 1230 zl. 1 kr. wydaný, jsau dílem dohotoweni a pp. zakladatelům do rukau daní, a sice
1) Základní filosofie, metafysika i logika od Ant. Marka, Wikáře a děkana, nákladem 566 zl. 34 kr.

Zápis o činnost Matice české v roce 1844, kdy jejím jednatelem byl Josef Jungmann (tzv. matiční kniha č. 1 se zápisy z let 1831 až 1846. V roce 1982 byla prohlášena kulturní památkou).

SKLAD MATIČNÍCH PUBLIKACÍ

Matice česká jakožto nakladatelství měla svůj sklad publikací a expedici. Správce skladu patřil dokonce od roku 1863 mezi úředníky Sboru Matice jmenované podle jednacího řádu. Matiční publikace byly vedle prodeje rozšiřovány od určité doby též darem (především školám) a také používány k výměně se zahraničními institucemi – Maticemi, učenými společnostmi, akademiemi aj.

Po zastavení nakladatelské činnosti Matice české v roce 1949 převzalo rozpracované tituly především nakladatelství Orbis. Nakladatelský program Matice české se v původní šíři nepodařilo obnovit ani později.

Matice česká byla vždy úzce spjata s Knihovnou Národního muzea, a tak došlo k tomu, že správa matičního skladu přešla pod Knihovnu NM a stala se součástí fondu publikací na výměnu. Pracovně se pro sklad matičních publikací ujal název „fond Matice“. Knihovníci zachovávali obdobný režim jako předchozí správci: většina publikací byla uložena v tzv. běžném skladu (publikace určené k vydávání), část publikací však byla uchovávána jako tzv. „železná zásoba“ (vždy cca 10 výtisků jednoho titulu publikace).

Tento sklad se několikrát stěhoval. Nejdříve byl uložen v depozitáři na zámku Peruc, pak od poloviny devadesátých let 20. století v ústředním depozitáři v Terezíně nejprve v pevných regálech v jedné části budovy a po generální rekonstrukci depozitáře byl v roce 2010 přemístěn na konečné stanoviště, a to do zrekonstruovaných místností s posuvnými regály v protější části budovy.

Nové uložení „železné zásoby“ matičních publikací v Ústředním depozitáři Národního muzea v Terezíně. Foto: Jarmila Kučerová

Ročníky Časopisu Národního muzea („Muzejník“) v dochovaném původním balení. Foto: Jarmila Kučerová

Tak konečně mohlo nastat nové uspořádávání fondu matičních publikací, na kterém se podílí především správkyně depozitáře fondu výměny paní Naděžda Zdobnická z oddělení mezinárodní výměny publikací Knihovny Národního muzea. Vzhledem k počtu jejích povinností a rozsahu celého fondu publikací na výměnu, o který se musí starat především, je čas na revizi a nové stavění „fondu Matice“ omezen. Přesto se jí už podařilo uspořádat část, kterou nazýváme „železná zásoba – knihy“. Jde o více než 400 titulů publikací, včetně těch, které byly vydány následně v Orbisu. Je velkou zásluhou N. Zdobnické, že jsou tyto knihy pečlivě uloženy a popsány, dle možností ponechány v původních obalech či nově přebaleny.

Co se týče částí „železná zásoba – Časopis NM“ a tzv. běžný sklad, zde v činnosti pokračujeme. Publikace z tzv. běžného skladu dnes slouží zejména k výměně nebo jako dar: například po povodních v r. 2002 jsme pomohli knihovnám Archeologického ústavu a Filosofického ústavu AV ČR nahradit část jejich ztrát.

Jarmila Kučerová

MATICE ČESKÁ – INFORMAČNÍ PANELY V RÁMCI PROJEKTU ČEŠTÍ SPISOVATELÉ V REGIONECH ČESKÉ REPUBLIKY

Odhalení informačního panelu Jaroslava Havlíčka před jeho rodným domem v Jilemnici dne 11. září 2015 (zleva: Eva Havlíčková, dcera spisovatele, Hana Taudyová, autorka textu na panelu a odborná pracovnice LA PNP). Foto: Pavel Muchka

Putovní výstava o historii a současnosti Matice české ve Vlastivědném muzeu a galerii v České Lípě (7. března – 19. dubna 2015). Foto: Pavel Muchka

Jaroslav Havlíček

*** 3. 2. 1896, Jilemnice** **† 7. 4. 1943, Praha**

Autorem portrétu Jaroslava Havlíčka je známý fotograf a jilemnický rodák Zdenko Feyfar.

Není důležité, zda se nám podařilo to, za čím jsme šli, ale jakou cestou jsme se k tomu ubírali. Život nezměníme, to, co máme ve své moci, je jenom naše vlastní nitro. Uveďme je do harmonie. Přemozme čerty v sobě. Nebe, které odměňuje, je v nás...

Jaroslav Havlíček: Helimadoe, 1940

Julie a Josef Havlíčkovi se syny Josefem a Jaroslavem kolem roku 1898. Rodinný portrét vznikl v jilemnickém ateliéru Hynka Bedrníka. (soukromá sbírka)

Vlastní životní osudy pronikly do díla Jaroslava Havlíčka, jednoho z předních představitelů české psychologické prózy 30. a 40. let, s takovou intenzitou, samozřejmostí a přesvědčivostí, jako u málokterého českého spisovatele. Rodná Jilemnice na přelomu století, její obyvatelé a jejich vzájemné vztahy, rodové i místní historie pro něj vždy představovaly nejširší látkový zdroj.

Narodil se jako druhorozený syn do rodiny jilemnického učitele, kronikáře a organizátora místního společenského života Josefa Havlíčka. Matka Julie pocházela „z kraje", byla dcerou hraběcího nadlesního z okolí Chlumce nad Cidlinou. Obecnou školu vychodil Havlíček v Jilemnici, reálku absolvoval v Jičíně, kde v roce 1913 odmaturoval. Jeho dětství a dospívání poznamenaly časté nemoci. Snový prvek dětství a motivy nemoci a především smrti byly později pro Havlíčkovu tvorbu příznačné.

Předválečná Jilemnice žila bohatým spolkovým životem, hrálo se tu ochotnické divadlo a pořádaly společné výlety. Abiturient Havlíček byl jako vynikající šachista, nadaný kreslíř, karbaník, zkušený kouzelník-iluzionista, recitátor, zdatný lyžař i turista vyhledávaným společníkem. Během prázdnin roku 1913 poznal Havlíček také svoji životní lásku a budoucí ženu Marii (Máňu) Krauseovou, která pocházela ze starobylého rodu jilemnických mydlářů. Rozhodnutí rodičů, kteří mu po maturitě neschválili vytoužené studium na pražské UMPRUM, představovalo pro Havlíčka první velké životní zklamání. Na jejich přání absolvoval abiturientský kurs v Chrudimi. Přesto se k posledním svobodným prázdninám v Jilemnici roku 1913 Jaroslav Havlíček vracel celý život jako člověk i jako autor. Zůstaly pro něj symbolem bezstarostného mládí.

Do zpěvníku Jilemnických písniček přispěli i oba bratři Havlíčkové: Jaroslav psal texty, Josef skládal hudbu.

Havlíček patřil k takzvané „ztracené" generaci, jejíž příslušníci byli na samém prahu dospělosti povoláni do zákopů 1. světové války. Bylo mu devatenáct let, když s bratrem a kamarády narukoval jako jednoroční dobrovolník do Kadaně k 74. pěšímu pluku, s nímž byl třikrát vyslán na frontu. I po letech vzpomínal s vděčností na „nezapomenutelného primáře Vejnara", který mu poskytl chvíle oddechu v jilemnické nemocnici i bez skutečných válečných zranění. Sto pět dopisů poslal Havlíček do Jilemnice své milé, která pro něj ve vypjaté době a v daleké cizině představovala domov. Generační válečná zkušenost, umocněná osobním prožitkem, se stala dalším tematickým okruhem Havlíčkových próz.

Po válce v roce 1921 nastoupil Havlíček jako úředník v Živnostenské bance v Praze. O rok později se za ním přestěhovala jeho žena s malým synkem. Zbyněk Havlíček (1922–1969), pozdější surrealistický básník, klinický psycholog, psychoanalytik a překladatel, je tedy dalším významným jilemnickým rodákem. Dcera, výtvarnice Eva (1924), se už narodila v Praze. Možnost bydlet ve vlastním přivedla Havlíčkovy na pražský Spořilov, kde ve dvacátých letech vznikla celá čtvrť domků a vilek. Kolem rodinného domu založil Havlíček zahradu, která byla jeho pýchou a stala se i jeho osudem, o jehož předurčenosti v lidském životě byl přesvědčen. Koncem března 1943 při práci na zahradě nastydl a krátce nato, 7. dubna, zemřel v nemocnici na Bulovce na zápal plic. Bylo mu sedmačtyřicet let. Ve stejném věku zemřel na leukémii i jeho syn Zbyněk. Oba jsou pochováni na jilemnickém hřbitově.

Jaroslav Havlíček netvořil lehce, provázela ho nejistota a pochybnosti o kvalitě vlastního díla, umocněná jeho uzavřenou povahou samotáře. Když se v roce 1935 konečně odhodlal vydat svůj první román *Petrolejové lampy* (s komerčním názvem *Vyprahlé touhy*), jenž měl být prvním dílem plánované jilemnické ságy, bylo mu devětatřicet let a v rukopisech už měl připravenu více než polovinu své prozaické tvorby. Jakkoli byl Havlíček jako autor uznáván a kritikou oceňován, zůstal a zůstává ve stínu svých slavnějších vrstevníků. V povědomí širší veřejnosti bývá Havlíčkovo jméno spojováno především s filmovými a televizními adaptacemi jeho románů *Petrolejové lampy* (přepracované vydání 1944), *Neviditelný* (1937), *Ta třetí* (1939) a *Helimadoe* (1940), a s filmem *Barbora Hlavsová*, jenž byl natočen podle jeho literární předlohy a měl premiéru v roce 1943. Za svého života stačil Havlíček vydat ještě soubor povídek *Neopatrné panny* (1941) a mistrovskou baladickou novelu *Synáček* (1942). Další Havlíčkovy práce, především povídkové cykly, vycházely po autorově smrti jako edice z pozůstalosti.

Mezi stránkami starých dopisů z války zůstává téměř století vložen křehký květ ostrožky a okvětní lístky vlčího máku. Havlíček byl zručný kreslíř, jeho obrázků se však dochovalo málo. Většinu si rozebrali spolužáci, profesoři a kamarádi z vojny.

Jaroslav Havlíček dělil svůj čas mezi občanské povolání bankovního úředníka a literární tvorbu. Mnoho bylo napsáno o tom, jak jej tento „dvojí život" ničil. Nepochybně mu přepracování a především neutěšená doba protektorátu podlomily zdraví a pravděpodobně měly podíl i na jeho předčasné smrti. Zároveň mu ale psaní po nocích přinášelo tvůrčí zadostiučinění, stalo se radostnější a především smysluplnější částí jeho života.

Mgr. Hana Taudyová

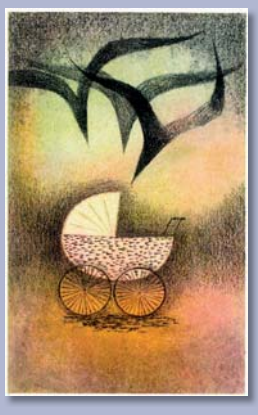

Ilustrace Oty Janečka k Havlíčkovu románu Neviditelný, který vydalo nakladatelství Mladá fronta v roce 1963 k 20. výročí autorova úmrtí.

V roce 1991 převzala jméno významného rodáka do svého názvu Městská knihovna Jaroslava Havlíčka v Jilemnici.
V rámci oslav 100. výročí narození Jaroslava Havlíčka v roce 1996 byla na jeho rodném domě v Dolení ulici čp. 54 odhalena pamětní deska.

Zřizovatelé: Národní muzeum – Matice česká, sekce Společnosti Národního muzea,
ve spolupráci s Památníkem národního písemnictví, Krkonošským muzeem v Jilemnici (Správa KRNAP) a městem Jilemnice – duben 2015.
Typografie, tisk: FAST reklamní studio s. r. o., Praha 10
Kontakt: Matice česká, Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1, tel. 224 497 333, matice_ceska@nm.cz.

Jindřich Šimon Baar

*** 7. 2. 1869 Klenčí pod Čerchovem** **† 24. 10. 1925 Klenčí pod Čerchovem**

Nevoláme zpět ke Kristu, neboť Kristus s námi ustavičně jest. Naše heslo zní: Blíž ke Kristu. V Jeho učení spočívá jádro socialismu i komunismu. Jeho církev nemá být církví parádní, vnější, sportem, ale společností lidí, kteří mají stejný vztah k Bohu. Je to tedy cosi hlavně niterného, co se dobře může obejíti bez byrokratického aparátu, který církvi nejvíce škodí.
J. Š. Baar

Jindřich Šimon Baar.
(Literární archiv PNP)

Rodný dům J. Š. Baara v Klenčí pod Čerchovem.
(Literární archiv PNP)

Jindřich Šimon Baar stojí jakoby na pomezí několika světů: Stojí téměř na konci dlouhé řady kněží-spisovatelů, kteří byli jednou z vůdčích sil národního obrození 19. století. Stojí mezi klasiky venkovského románu přelomu 19. a 20. století. Ale stojí i v samém centru hnutí Katolické moderny, která se na počátku 20. století odvážně pokusila otevřít české katolické prostředí potřebám nové doby.

Pokud jde o místa, spojená s Baarovým životem a dílem: literárně povýšil na mýtus především dva kouty české země. Předně rodné Chodsko, které spojil s mýtem Boženy Němcové v trilogii *Paní komisarka – Osmačtyřicátníci – Lůsy* (1923–1925). Dále jihočeskou Putim u Písku, kde jako chlapec pobýval u svého strýce, faráře Josefa Baara, a kde našel látku pro svůj „selský mýtus", tedy pro svůj dodnes nejpopulárnější román *Jan Cimbura* (1908). Avšak, nejstálejším Baarovým kněžským působištěm – místem, kde vznikla velká část jeho díla i odkud se v letech 1918–1919 účastnil zápasu o modernizaci české církve – byl Ořech. Zde působil nejprve jako kaplan (1895–1897) a poté jako farář (1909–1919).

Jindřich Šimon Baar s maminkou pravděpodobně na faře v Ořechu.
(Literární archiv PNP)

Baarovo dílo lze rozdělit na tři části. První tvoří „kněžský cyklus", tedy řada próz, líčících „zevnitř" život na českých katolických farách. V těchto prózách je přítomno jak laskavé pochopení, tak nemilosrdný realismus, a jak hořký smích nad lidskými slabostmi i chybami dobového církevního systému, tak občasný patos při líčení usilovných snah některých kněží. Román *Cestou křížovou* (1900) líčí idealismus a ztroskotání mladého kaplana; *Farská panička* (1906) panovačnost hospodyně; *Žolinka* (1908) přehnaný vztah starého kněze k pejskovi; *Stavěl* (1908) knězovo bloudění v labyrintu církevní a státní byrokracie; a tak dále. Baar nikdy neútočí přímo na celibát ani na hierarchické zřízení církve – jen ukazuje v praxi jejich časté neblahé důsledky.

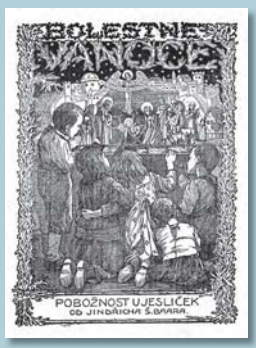

Obálka Baarovy knihy *Bolestné vánoce. Pobožnost u jesliček. Památka na válečná léta 1914–1917* od Františka Urbana z roku 1917.

Druhou část Baarova díla tvoří „selský cyklus", jehož vrcholem je zmiňovaný *Jan Cimbura*. V této podobě Baar není „modernistou", ale naopak oslavovatelem tradiční venkovské komunity, která se řídí stálým během církevního i zemědělského roku. Smrt hlavního hrdiny není v tomto pojetí světa tragédií, ale happyendem, dovršením smysluplného života. V některých venkovských prózách, jako jsou povídky *V temných barvách* (1916), však Baar překračuje i tuto tradiční poetiku ještě dál, směrem ke křesťanskému existencialismu – směrem k nahlížení lidského osudu jako tajemství, propojeného s osudy celého Božího stvoření, a přitom vždy osamoceného a jedinečného. Baar, zjednodušeně chápaný jako pouhý tradiční vypravěč, se tehdy ukazuje jako autor překvapivě moderní, předchůdce Jakuba Demla nebo Jana Čepa.

Třetí část Baarova díla je nebeletristická. Tvoří ji sbírky kázání (často ostře sociálně kritických), články, dopisy přátelům z Katolické moderny či brožura *Na obranu reformního programu Jednoty katolického duchovenstva československého* (1920). Baar přivítal vznik Československé republiky jako šanci pro vnitřní obnovu katolické církve, pro její demokratizaci a přiblížení společnosti nové doby. Po útěku rakušáckého arcibiskupa Huyna (jenž za války navštívil Ořech, sklidil zde pro svou špatnou češtinu nelibost a od Baara obdržel petici s výzvou, aby se více zastával českého národa) několik měsíců fakticky vedla církevní správu v Čechách Jednota katolického duchovenstva. Právě Baar byl prvním předsedou Jednoty. I proto se o něm dokonce uvažovalo jako o příštím pražském arcibiskupovi. Tehdejší Vatikán však české reformní návrhy ostře odmítl. V atmosféře deziluze Baar roku 1919 požádal o penzionování a opustil Ořech, aby dožil v rodném Klenčí. Dopisy, které odtud posílal přátelům, svědčí o nemalé hořkosti. Teprve reformy po druhém vatikánském koncilu daly do velké míry za pravdu návrhům, které ve své době hlásali Baar a jeho přátelé z Katolické moderny. Na skutečné docenění svého společenského významu však Baarovo životní i literární dílo stále čeká.

Ilustrace Artuše Scheinera ke knize J. Š. Baara Paní komisarka z třicátých let 20. století.

Prof. Mgr. Martin C. Putna, Dr.

Interiér kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Ořechu z dvacátých let 20. století.
(Literární archiv PNP)

Zřizovatelé: Národní muzeum – Matice česká, sekce Společnosti Národního muzea, ve spolupráci s obcí Ořech – září 2015.
Typografie, tisk: FAST reklamní studio s. r. o., Praha 10. Kontakt: Matice česká, Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1, tel. 224 497 333, email: matice_ceska@nm.cz.

Karel Slavoj Amerling

*** 18. 9. 1807** **† 2. 11. 1884**

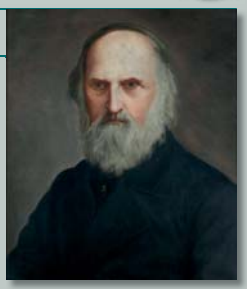

Budeč jest prastará naše škola, založená Krokem, a má (dej bůh) věštit budoucnost.

Amerlingův list Tomáši Burianovi z 3. 4. 1839

Mé heslo jest a zůstane, dokud dýchat budu: Budeč a Budeč, budič, bdíč a budovač všeho, co jen národu našemu velikou Budoucnost jeho zjednati může.

Amerlingův list Martinu Sedlákovi z 12. 11. 1861

Karel Slavoj Amerling na anonymní malbě (olej na plátně), kolem roku 1877. Předlohou k obrazu byla fotografická podobenka. (Národní muzeum)

Karel Slavoj Amerling na počátku šedesátých let 19. století. (Literární archiv PNP)

Františka Svatava Amerlingová (1812–1887), manželka K. S. Amerlinga. (Literární archiv PNP)

Karel Slavoj Amerling se narodil dne 18. září 1807 v Klatovech z druhého manželství svého otce, který vlastnil ve městě hostinec a v okolí města polnosti. Ve věku od pěti do jedenácti let byl vychováván v rodině rodičů své matky v nedalekých Chudenicích, kde rovněž navštěvoval farní školu. Středoškolská studia absolvoval na klatovském gymnáziu, studia univerzitní pak započal ve Vídni. Již zde se začala výrazně projevovat jeho celoživotní touha proniknout do velmi různých oblastí lidského vědění a tyto propojovat. Krom filozofické univerzitní přípravky tak absolvoval kurzy vychovatelství, archeologie, estetiky či hospodářských nauk. Vysokoškolská studia pak završil v Praze studiem medicíny. Po absolutoriu získal nejprve místo asistenta na katedře mineralogie a zoologie u Jana Svatopluka Presla, později se stal asistentem přírodovědce Kašpara hraběte Šternberka.

Od třicátých let 19. století se úhelným kamenem všech jeho dalších snah stalo vzdělávací a výchovné působení. Amerling se celý život úzkostlivě vyhýbal aktivitám politického charakteru, přesto měl vizi velké proměny české společnosti do sebevědomého a uvědomělého národního celku s rozvinutou vědou i kulturou. Tato budoucí společenská revoluce se ale měla v jeho pojetí odehrát výhradně skrze vzdělávání nových generací. Aktivit zaštítěných těmito cíli vyvíjel Amerling mnoho. Stal se propagátorem hospodářského vzdělávání širokých vrstev. Stál u počátků vyššího vzdělávání českých žen, když od konce třicátých let do druhé poloviny let čtyřicátých přednášel v sebevzdělávacím kroužku pražských vlastenek vedených Bohuslavou Rajskou (Amerling po jistý čas usiloval o její ruku, nakonec bez úspěchu). Snažil se rovněž zlepšit vzdělávání českého učitelstva, podněcoval vzdělavatelskou svépomoc učitelů a spoluzakládal časopis *Posel z Budče*, jenž byl jedním z prvních českých pedagogických periodik. Nejvíce ambiciózním plánem, o jehož realizaci se Amerling v letech 1839–1848 pokusil, bylo vybudování soukromého vyučovacího ústavu, který by plnil roli ideálního „univerzálního všeučiliště“ schopného zásadně kultivovat český národ. Ústavu, jehož budova byla vystavěna v Praze (na nároží ulic Žitné a V Tůních), dal Amerling název Nová Budeč, aby tak ideově navázal na tradici spjatou s Budčí u Zákolan. Zdejšímu místu totiž připisoval ve svých úvahách mimořádný historický i symbolický význam. Zprávy z legend, že právě zde byl v dětství vzděláván svatý Václav, považoval Amerling mylně za důkaz, že na tomto místě existovala dlouhá pedagogická tradice ještě z předkřesťanských dob dávných Slovanů. Při hledání toho, jak přesně tato tradice mohla vypadat, vycházel rovněž z textů *Rukopisů královédvorského* a *zelenohorského*, jež jsou dnes považovány za podvržené. Krom toho Amerling význam místního jména Budeč často a rád vykládal jako příbuzný mj. ke slovům „bude“ a „budoucnost“. Amerlingova škola tak měla být místem, kde se naváže na slavnou minulost ještě slavnější budoucností národa. Přehnaně ambiciózní, nereálné plány doplatily na Amerlingovu nepraktičnost a jeho nerozvážné hospodaření. Roku 1848 musela být činnost ústavu kvůli dluhům ukončena. Amerling poté alespoň název Budeč používal pro označení První české vzorné hlavní školy v Praze, kde se stal roku 1848 ředitelem.

Dnes již téměř zapomenutý Amerling patřil v období třicátých a čtyřicátých let 19. století k nejpopulárnějším postavám českého společenského života, měl nepopiratelnou schopnost svým charismatem proroka přesvědčit a strhnout ostatní. Od následující dekády nicméně začalo jeho vzdalování se hlavním proudům české vědy a kultury, jeho práce se setkávaly buď přímo s kritikou, či častěji s nezájmem. Roku 1868 byl penzionován z místa ředitele hlavní školy. Závěr života věnoval Amerling mj. opětovnému pokusu o překonání specializace věd a propojení veškerého vědění do jediné nauky, kterou nazval fyziokracií. Roku 1871 inicioval zřízení specializovaného ústavu pro slabomyslné děti – tzv. Ernestinum sídlilo ve Šternberském paláci na Hradčanech. Amerling se stal jeho ředitelem (jeho manželka Svatava byla tajemnicí instituce) a i zde rozvinul komplikovaně zdůvodněný vzdělávací systém, jehož cílem ovšem byla chvályhodná a dobově zdaleka nesamozřejmá snaha o maximální rozvinutí možností chovanců. Přímo v Ernestinu a ve funkci ředitele Amerling dne 2. listopadu 1884 zemřel.

Jeho sen vybudovat univerzitní učiliště přímo na Budči (a přenést sem tělo Jana Amose Komenského) se jako řada jeho dalších málo reálných vizí neuskutečnil. Podle přání vysloveného v závěti byly alespoň na hřbitově vedle budečské rotundy uloženy jeho vlastní ostatky, jeho žena Svatava zde spočinula o tři léta později. Amerlinga jako rozporuplnou a fascinující postavu, jež se sice v mnohém míjela s praktickým životem, ovšem vlasteneckým zápalem a vizionářstvím byla zároveň pro druhou fázi národního obrození v mnohém typická, zachytil ve svém románu *Informátor* z cyklu *Ten, který bude* znalec českého národního hnutí, literární historik a prozaik Vladimír Macura.

PhDr. Lucie Kořínková

Původní podoba hrobu K. S. Amerlinga a F. S. Amerlingové na Budči. (Literární archiv PNP)

Knížka o hmyzech. Amerling byl velkým propagátorem názorného vyučování. Pro pedagogické potřeby proto sestavil celou řadu obrazových tabulí, jež byly jako vyučovací pomůcka vydány tiskem. Důraz na hospodářské a řemeslné vzdělávání je i z nich jasně patrný. (Literární archiv PNP)

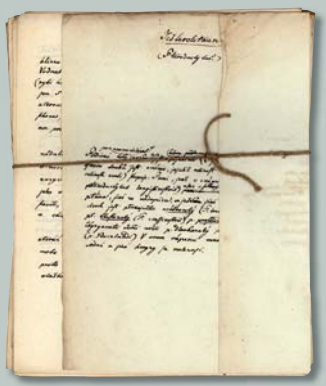

Dochovaný fragment Amerlingova encyklopedického slovníku pro dámy. (Literární archiv PNP)

Zřizovatelé: Národní muzeum – Matice česká, sekce Společnosti Národního muzea, ve spolupráci s obcí Zákolany – září 2015. Typografie, tisk: FAST reklamní studio s. r. o., Praha 10.
Kontakt: Matice česká, Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1, tel. 224 497 333, email: matice_ceska@nm.cz.

ZPRÁVA O ČINNOSTI MATICE ČESKÉ V ROCE 2015

Matice česká se i v roce 2015 zaměřovala na svoji prezentaci a aktivity v regionech České republiky, a to ve formě putovní výstavy o minulosti a současnosti Matice české a realizace několika informačních panelů, připomínajících významné osobnosti české literární historie. Putovní matiční výstava byla nejdříve slavnostně otevřena dne 7. března v Maštálkově síni ve Vlastivědném muzeu a galerii v České Lípě jako součást městských masarykovských oslav. Instalována zde byla až do 19. dubna. Od 1. dubna do 12. května byla zároveň přístupná v Knihovně města Plzně. A nakonec se v roce 2015 ještě představila pod názvem *Matice česká v průběhu dějin* v prostorách Krkonošského muzea v Jilemnici (11. září – 15. listopadu) na zámku Jana hraběte Harracha, který téměř třicet let vedl Matici českou.

Z vyrobených informačních panelů je třeba na prvním místě jmenovat panel pro Jilemnici, který připomíná život a dílo zdejšího rodáka, spisovatele Jaroslava Havlíčka. Je umístěn před jeho rodným domem. Autorkou textu na panelu je Hana Taudyová z Literárního archivu Památního národního písemnictví, jež pro něj dodala barevné reprodukce z osobního fondu spisovatele. Slavnostního odhalení panelu dne 11. září se vedle vedení města Jilemnice účastnila i dcera Jaroslava Havlíčka, Eva Havlíčková. Dne 24. října byl na budově obecního úřadu v Ořechu u Prahy umístěn panel, věnovaný Jindřichu Šimonu Baarovi, který zde po léta působil jako farář. Autorem textu na panelu je Martin C. Putna, ten měl při odhalení panelu hlavní projev. Na staroslavné Budči u Zákolan je od 1. listopadu přístupný informační panel o životě a díle Karla Slavoje Amerlinga, jenž zde našel místo posledního odpočinku. Autorka textu na panelu, literární historička Lucie Kořínková z Ústavu pro českou literaturu AV ČR, zde připomenula především vztah Amerlinga k Budči. V této souvislosti obec Zákolany provedla generální opravu hrobu této významné postavy české pedagogiky. Do konce roku 2015 byly dále vyrobeny panely Františka Nepila a Julia Grégra, k jejichž osazení dojde ale až v roce 2016. Na přání obce Obříství u Mělníka byl vyroben ještě jeden panel Svatopluka Čecha, instalovaný zde již v roce 2008, a dva panely Bedřicha Smetany, jehož zdejší pobyty byly pro něj v hudebním a osobním životě zvláště významné (text na panely připravila Olga Mojžíšová).

Ve spolupráci se Společností Aloise Jiráska a Správou pražských hřbitovů proběhla generální oprava hrobu spisovatele, překladatele a zetě Aloise Jiráska, Hanuše Jelínka na Vyšehradském hřbitově. Kvalitní opravu hrobu, kterou finančně významně podpořili i příbuzní H. Jelínka, provedl Pavel Malý z Lovosic. Malá slavnost k poctě H. Jelínka se u hrobu uskutečnila dne 26. června.

Pro své členy připravila Matice česká v roce 2015 řadu kulturních a literárních akcí. Jarní přednáškový cyklus připomenul významné výročí Jana Husa – *Mistr Jan Hus – 2015* (Pavel Soukup: *Jan Hus – jeho život a veřejná činnost*; Blanka Zilynská: *Tradice M. Jana Husa v Kostnici*; Eva Doležalová: *Vichr, zemětřesení a hlas tichý. Jak slyšeli Husův odkaz jeho následovníci a dědicové*). I podzimní přednáškový cyklus byl věnován českému středověku – *České (středověké) královny* (Dana Dvořáčková: *Jaké byly předchůdkyně slavné Elišky Přemyslovny?*; Kateřina Charvátová: *Anna, Eliška Přemyslovna a Eliška Rejčka – konkurentky na českém trůnu*; Božena Kopičková – *Česká královna Žofie Bavorská. Životní úděl druhé manželky českého krále Václava IV*.).

Uskutečnily se i literární vycházky Prahou, v březnu *Literární Žižkov* s Evou Havlovcovou a v listopadu *Bratři Čapkové a přátelé v zátiší* s Hasanem Zahirovićem. Literární náplň měl také komponovaný pořad Dismanova rozhlasového dětského souboru v březnu. Ten představil knihy *Květovaný kůň* Norberta Frýda a *My a Baryk* Františka Nepila.

Matice česká rovněž pokračovala v propagaci aktivit a výstav Národního muzea. Významné bylo zapojení členů do dobrovolnické činnosti v Knihovně Národního muzea. V lednu se uskutečnila podrobná komentovaná prohlídka výstavy *Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300*, na které se podílela odborná pracovnice Národního muzea, Dana Stehlíková. Členové měli možnost se také detailněji seznámit s výstavou *Smrt kmotřička* v Českém muzeu hudby, realizovanou v rámci výstavního cyklu Národního muzea pod názvem *Smrt*. Komentované prohlídky výstav Národního muzea pro členy MČ proběhly rovněž v Národním památníku na Vítkově (*Hudba a politika*) a v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur (*Rituály smrti*). Pozornost připoutala v únoru přednáška Martina Krummholze s názvem *Suchardův pomník Františka Palackého v Praze*. Pro členy byl v květnu zajištěn autobusový zájezd, který se zaměřil na hradní objekty na území Ašska a Chebska. Po čtyřech letech dne 12. listopadu proběhla výroční schůze Matice české, na níž došlo k volbě nového vedení tohoto nejstaršího národního spolku na další období. Uvedena byla přednáškou Pavla Muchky o sbírkách a aktuálních projektech oddělení knižní kultury Knihovny NM. Bohatý matiční program byl v roce 2015 ukončen předvánočním setkáním dne 16. prosince, na kterém vystoupila *Malá česká muzika Jiřího Pospíšila*.

V roce 2016 bude činnost Matice české i nadále směřovat do regionů ČR. Bude osazeno několik informačních panelů, především ve východních Čechách. Počítá se rovněž s hlubší spoluprací s vedením Středočeského kraje. Odložená realizace nové expozice Josefa Jungmanna v jeho rodném domku by měla v příštím roce dojít k naplnění. Přednáškové a kulturní akce MČ zohlední výročí Karla Havlíčka. Ve spolupráci s Archivem Národního muzea by měla proběhnout první etapa digitalizace nejstarších záznamů vedení Matice české, tzv. matičních knih, a následně by mělo dojít k jejich online zpřístupnění pro širokou veřejnost.

Pavel Muchka